

COL·LECCIÓ HISTÒRIES DEL RAVAL

1 LA INSURRECCIÓ D'UNA FÀBRICA

El moti de 1880 a la fàbrica «Morell y Murillo»
del carrer Reina Amàlia del Raval

ASSEMBLEA DEL RAVAL

COL·LECCIÓ HISTÒRIES DEL RAVAL

1

LA INSURRECCIÓ D'UNA FÀBRICA

El motí de 1880 a la fàbrica «Morell y Murillo»
del carrer Reina Amàlia del Raval

ASSEMBLEA DEL RAVAL

el
LOKAL

Barcelona, maig 2019 (2a edició)

Llicència: **creative commons**
BY NC SA

Esta obra está bajo licencia de Reconocimiento
No Comercial Sin Obra Derivada 3.0 de Creative Commons

Edició: Associació Cultural el Raval “El Lokal”

C/ de la Cera, 1 Bis. 08001 Barcelona

ellokal@ellokal.org

www.ellokal.org

Depòsit legal: B 6845-2016

Impressió: Estugraf impresores S.L.

C/ Pino, 5. 28350 Ciempozuelos, Madrid

Introducció

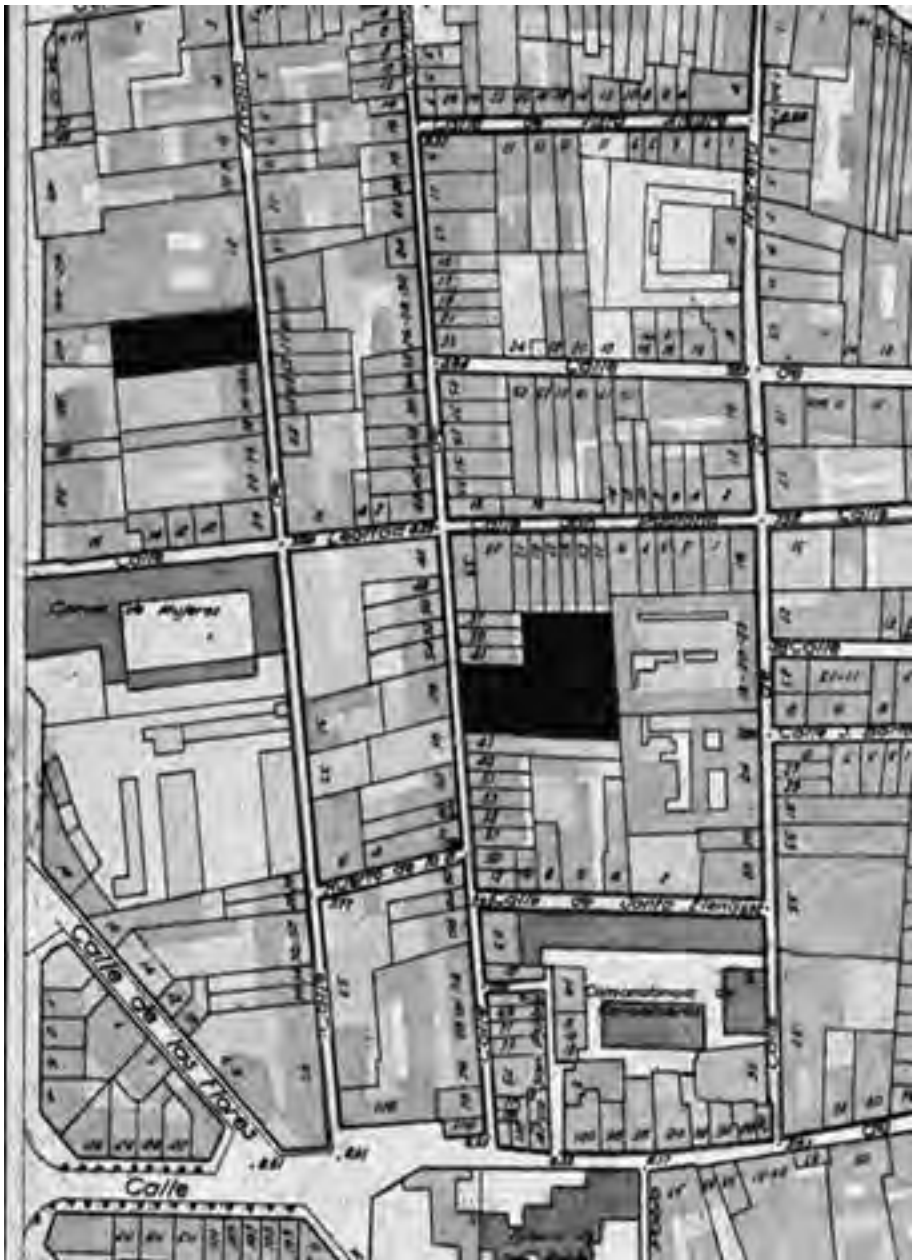
El desastre ocorregut a *Can Saldes*, al carrer de la Reina Amàlia el juny de l'any 1882, va ser oblidat massa de pressa. Oblit generat per l'interès de l'ascendent burgesia barcelonina que, com totes, s'endinsava en la febre de l'or. Es ventava de la creació de tanta riquesa, d'atribuir-se el repartiment de generosos salaris, d'obrir portes i finestres per donar entrada al progrés i lluitar pel sosteniment colonial de la nació.

La realitat, com ara, era ben diferent. Els diners es multiplicaven entre qui ja els tenien; el repartiment de beneficis, un insult; les conseqüències del progrés eren beneficioses per a ells, mentre les masses del nou proletariat eren enfonsades en la insalubritat i la misèria i, alhora, la defensa bèl·lica de les colònies hispàniques era reservada, obligatòriament, a aquella joventut que no tenia mitjans per eximir o redimir: un 40% va morir o va patir greus ferides defensant una causa que no era la seva sinó la de negrers, esclavistes, importadors de productes colonials o oficialitat militar amb ànsies de meritjar per a futurs ascensos.

La fàbrica de la qual tractem va ser un clar exponent de l'enfrontament entre la classe hegemònica i el poble pla; lluita desigual presentada, tant llavors com ara, com a sacrifici inevitable per conduir a bon port el creixement social i l'estabilitat de la nació. Les dones van portar la iniciativa en els moments més difícils, com ara la determinació de cremar la fàbrica el maig de 1880.

L'escola, la premsa i la religió van jugar un paper de molt de pes en les conductes de les consciències dubitatives i porugues; però a molts homes i dones del Raval, el just sentit i percepció de la realitat els va portar a la insubmissió i a la insurrecció a través de la maduració i la solidaritat.

A dalt, a l'esquerra i a la taca negra, la fàbrica «Morell y Murillo», situada al carrer Reina Amàlia, i al centre la del seu cunyat Martí Rodés, al carrer de les Carretes.

«Una nova era...»

Amb l'inici del segle XIX s'anunciava que l'esdevenir de la història era sinònim de progrés, el qual comportava una infinitat d'invencions tècniques que afavorien el creixement i el desenvolupament. Aquesta idea es va expandir i va arribar a convertir-se en una creença dogmàtica: anar contra el progrés era anar contra un mateix, era com voler aturar la terra en el seu moviment de rotació. L'arribada de l'aplicació mecànica del vapor donava credibilitat a l'assertió i convertia l'argument en axioma.

La idea del progrés en la burgesia industrial devasta el nou món europeu, destrueix les velles xarxes socials i acaba desvinculant els humans de la natura amb la qual fins llavors havien conviscut. El progrés convida uns a abandonar el món rural i a d'altres els hi obliga.

Des de la ciutat es fa una crida a abandonar camps i cultius, a deixar els boscos i a renunciar als rius, les aigües dels quals també serviran al progrés. Progrés desbocat, engany que pren una direcció equívoca que esdevindrà perversa.

Expulsats del camp per la pobresa, les multituds es dirigeixen a les ciutats a la recerca d'un salari que els permeti millors condicions de vida. Aviat veuran que si bé han variat els seus hàbits i costums, la seva sort és la mateixa, per a alguns fins i tot serà pitjor. Sotmesos a jornades d'entre 12 i 16 hores durant sis dies setmanals, constataran que el seu jornal amb prou feines els arribarà per menjar. Moltes famílies ni tan sols poden reunir-se com a tals pel fet de treballar alguns components durant el dia i alguns altres a la nit.

Rousseau plantejava el següent interrogant: *¿El progrés científic porta aparellat el progrés moral dels pobles?* I el responia negativament. El progrés científic-tècnic ha construït un món de falses representacions, de sabers

fragmentats, un univers de profundes desigualtats que, com assenyalava Rousseau, no són d'ordre natural sinó que són conseqüència del nou ordre social, creat per alguns humans.

La ideologia de la burgesia emprenedora va lligada amb la ideologia de les religions europees... es dirà que la manca de religió és una de les causes principals de l'ingrés a les presons: els rics, ben catòlics, no hi van. La resignació i la conformitat amb el model que es va configurant a les àrees industrials exigeixen alguna cosa més, i és la submissió a la nova autoritat industrial sota l'ègida del capatàs, del contramestre o del mateix amo, de la mateixa manera que s'imposa la submissió als déus.

Els abismes socials, conseqüència de l'existència de classes, no són fruit de la natura, del curs natural dels esdeveniments, sinó de l'imperi d'una violència emparada en el codi penal. Les víctimes són els presos, els exclosos, exiliats, oprimits, marginats...

EL NAIXEMENT D'UNA NOVA ERA...

Els defensors del liberalisme econòmic havien vaticinat que l'arribada del capitalisme industrial representaria una imminent època d'esplendor i benestar social que difícilment tindria fi. Mai més el món seria com havia estat abans; la màquina, el carbó i el vapor produirien la transformació del món. La llibertat de comerç, juntament amb l'absència de qualsevol norma i control en la contractació laboral, permetrien l'acumulació d'immenses masses de diners, les quals reinvertides de nou en màquines més modernes i més ràpides podrien, amb costos més baixos, disminuir la mà d'obra contractada i augmentar la producció. Els obrers no tindrien per què preocupar-se davant el procés dels automatismes, ja que els beneficis portarien de manera incessant la construcció de noves fàbriques. Tant de diner esquitxaria la societat, és a dir, a tothom en general.

En realitat, però, el camí per accedir a aquest benestar acabaria tenint un preu altíssim sota el qual sucumbiria la nova societat proletària llevat que s'organitzés i defensés: les condicions laborals amb les interminables jornades de treball, els misèrrims salaris, els innumbrables accidents laborals impossibles de comptabilitzar, les malalties que es multiplicarien, com la silicosi, el raquitisme, la tuberculosi, o l'alcoholisme com a últim

sedant per a tant de dolor i extenuació. Com dirà a meitat del segle XIX un metge francès, *per als obrers, viure és no morir*.

INDUSTRIALES, BANQUERS, PRESTAMISTES I RENDISTES

Es crea una ideologia, que és propaganda política, d'exaltació de la figura del nou industrial urbà com a creador de riquesa, progrés i desenvolupament social. Aquest personatge a vegades és un antic terratinent o cacic que va percebre la possibilitat d'acréixer el seu patrimoni a la ciutat amb les noves modalitats que els temps havien portat, i deixant enrere els seus orígens rurals empenia l'aventura de la producció de mercaderies mitjançant la inversió en equips mecànics i la contractació de mà d'obra tan barata com fos possible. Hi havia els qui procedien dels inicis de la industrialització com podien ser els estampadors d'indianes, o els fills d'oficials de gremis que es van adaptar a les noves tècniques de producció.

Altres vegades, es tractava d'individus atrevits i espavilats que creuaven l'Atlàntic i es posaven a exercir de negrers esclavistes per cobrir els seus objectius; o bé, instal·lats a les colònies espanyoles, es dedicaven al cultiu i explotació de productes colonials amb mà d'obra abundant i pràcticament gratuïta. Al seu retorn a la metròpoli ingressaven a la societat mercantil, industrial o financera. A tots ells la premsa oficialista els presentava com a patricis que duïen a terme una abnegada i exemplar vocació de servei a la societat: «Protegir la indústria és protegir el treball de milers d'obers amb les seves famílies»

Al Raval hi tenien la seva fàbrica els Erasme de Gònima, originaris de Moià, situada entre els carrers de la Riereta i del Carme; els Bonaplata, barcelonins, al carrer dels Tallers; els Batlló, d'Olot, al del Marquès de Barberà; els Ricart, al de Sant Oleguer; els Muntadas, d'Igualada, amb la mítica Espanya Industrial als de Sant Pau i la Reina Amàlia; els Tous, també igualadins, amb les seves plantes de filats i foneria... La major part d'aquests individus procedien de famílies adinerades, posseïdores de sòlids patrimonis urbans, rurals o tots dos alhora.

LA GENT DEL RAVAL I LES SEVES CONDICIONS DE VIDA

El Raval, terra d'horts i de convents, va ser l'espai que s'havia promès a ella mateixa bona part de la burgesia industrial catalana, on es va dur a terme de manera significativa l'experimentació de la revolució industrial a Catalunya. El 1835 encara trobem al barri trenta cases religioses, algunes d'enormes dimensions com el Convent del Carme que ocupava la superfície compresa entre els carrers del Carme, dels Àngels i d'Elisabets. La piadosa burgesia no va veure amb mals ulls que la xusma barcelonina calés foc a temples i convents, la seva imaginació la transportava a substituir els campanars per xemeneies, les campanes per sirenes i l'encens pel vapor motriu. Els portava a veure en el seu lloc els nous temples del progrés que generarien diners a dojo perquè els terrenys passarien fàcilment a les seves mans i allà podrien implantar les seves fàbriques i tallers. I sense cap legislació laboral que pogués limitar les seves ànsies, tenien davant seu ingents quantitats de mà d'obra.

Unes notes sobre població, salubritat i treball ens poden ajudar a comprendre com es vivia a la nostra ciutat i més en concret al Raval a finals del segle XVIII i durant el XIX.

El 1786, en plena implantació de les primeres fàbriques al Raval, viuen al barri 15.605 persones, amb una mitjana de gairebé dues famílies (1,98) per habitatge, amb un total de 8 persones en cadascun; són habitatges petits, l'aigua es troba a la font i els pous, i els combustibles són la llenya i el carbó. Podem parlar, per tant, d'amuntegament. No obstant això, la major part del barri està encara deshabitat, ocupat per convents i horts; es dona la paradoxa que la gent que hi ha, viu apilotada en un barri bastant despoblat.

En arribar al 1800 Barcelona ateny les 115.000 persones, de les quals 18.000 són al Raval, cosa que representava el 16% de la ciutat. Però el 1859 alberga al 41% de la població de Barcelona. El metge higienista d'aquella època, Font i Mosella, denunciava les pèssimes condicions dels habitatges dels treballadors:¹

El mes pasado los diarios políticos de esta capital hablaron de una casa situada en los arrabales de la puerta de San Antonio, la cual a pesar de tener una superficie bastante reducida, albergaba entre sus cinco pisos

---

1 Font i Mosella, Joaquim: *Consideraciones sobre los inconvenientes que irrogan a la salud de los jornaleros.. en especial las de vapor*. Barcelona, 1852

a ciento y quince habitantes, de los cuales la mayor parte eran trabajadores de las fábricas. Yo también podría hablar de un cuarto sito en una taberna y de otro de cierta casa de la plaza del Padró, en los cuales dormía tanta gente que no podía penetrarse en ella (...) Al entrar en ambos, en las primeras horas de la noche, aún en las de invierno, se sentía un calor sofocante, opresión al respirar y cierto tufillo tan desagradable como perjudicial.

A la meitat del segle XIX, més del 30 per cent dels barcelonins majors d'edat eren analfabets. A les escoles, escasses i dolentes, s'hi ensenyava molta religió amb rigor i disciplina. La meitat dels nens i sobretot de les nenes, no anaven a l'escola. El 1857 es va establir l'escolaritat obligatòria entre els 6 i 9 anys, encara que per part de l'administració no hi hagué el mínim interès perquè es complís la llei ja que mai s'hi van posar els mitjans; molts nens es quedaven a casa per cuidar els seus germans petits i permetre d'aquesta manera que la mare pogués treballar.

Pel que fa a la salut, els ciutadans del barri patiren una epidèmia de febre groga el 1821 així com tres de còlera els anys 1834, 1854 i 1865 que van causar grans estralls. El 49,8% dels menors moria abans d'arribar als 5 anys. En el període 1837-1847, l'esperança de vida dels obrers barcelonins era de 23,55 anys; per als menestrals era de 25,15 mentre que per a les classes benestants i riques era de 36,47 anys.

L'any 1829 hi havia al Raval 74 fàbriques tèxtils equipades amb 2.443 telers i 657 filadores.

El 1850 hi havia a Barcelona 797 tallers i 58 fàbriques, on hi treballava el 47% de la població activa. Uns anys després, el 1872, hi havia al Raval 132 calderes de vapor de les quals 117 funcionaven sense permís i 67 ho feien amb molt poques mesures de seguretat.²

El 1856 el dissenyador de l'Eixample barceloní Ildefons Cerdà va dur a terme un meticulós estudi que va titular *Monografía estadística de la clase obrera en Barcelona*, on conclouia que les dones treballadores rebien aproximadament un 50% del salari dels obrers, la qual cosa no permetia a la majoria viure soles. Tampoc ho podien fer el 17% dels homes; un 36% dels obrers no podia formar una família ni tan sols comptant amb el salari de l'esposa.

---

2 Grabuleda Teixidor, Carles: *Indústria, salut i condicions de vida. Apunts sobre el primer liberalisme en un entorn urbà*. (Barcelona 1820-1920). Curial, 1976

El 1873 es va prohibir el treball als menors de 10 anys als tallers, fàbriques i mines, però no es va fer res perquè es complissin les noves lleis. Es donaven dues coincidències que eren la necessitat de les famílies obreres de comptar amb tots els braços dels seus components per poder subsistir atès el baixíssim nivell dels salaris, i els interessos dels amos a comptar amb mà d'obra infantil i femenina que eren més barates.

Als centres fabrils de Catalunya els nens i nenes dels mitjans obrers entraven a treballar entre els 6 i 9 anys, amb la qual cosa quedaven clares quines eren les possibilitats d'assistir a l'escola. A la indústria cotonera catalana, durant la primera meitat del segle XIX, el treball infantil abastava de 18 al 25% del total de la mà d'obra. La situació dels nens i nenes era la més inhumana de totes, les jornades fàcilment arribava a les 69 hores setmanals, la qual cosa unida a una pobra i monòtona alimentació produïa moltes malalties.

La España Industrial, a la fàbrica de Sants, feia servir el 1849 un 22% de mà d'obra infantil; el 1868 els nens treballadors representaven el 16% i les nenes el 19%. Però en l'elaboració de treballs més simples –la qual cosa no vol

dir menys pesats– com els fils, els nens i nenes contractades van arribar a representar el 48% del total.

Els nens cobraven entre un 33 i un 42% menys que els adults, mentre que les nenes rebien entre un 20 i un 40% menys que els nens.

El 1862 i a la mateixa fàbrica, el salari de les dones oscil·lava entre un 55 i un 57% menys respecte al dels homes. Quan a mitjans del segle la patronal va aconseguir que la major part de la producció seria a preu

Nens jugant al carrer (dibuix de Lola Anglada)

fet, en alguns sectors les dones van aconseguir nivells salarials equiparables als dels homes, encara que aquests fets van passar a ser mers episodis eventuais en ser contrarestats pels amos i de vegades pels mateixos obrers homes.³ Quan les dones sobrepassaven els 30 anys, no eren fàcilment acceptades a les fàbriques, de manera que la seva vida laboral, en l'accepció clàssica, no solia ser gaire llarga; en un sentit més actual, el treball domèstic que els esperava superava amb freqüència les hores del cònjuge a la fàbrica. Un altre cas eren les vídues que sí que eren acceptades. Les dones casades es reemplaçaven a elles mateixes per mitjà dels propis fills. Si els nens al llarg del seu desenvolupament físic veien com el seu salari s'anava incrementant, les nenes tenien una limitació en arribar als 18 anys.

MÀXIMA RENDIBILITAT AMB ELS MÍNIMS COSTOS

El març de 1859 un incendi acaba amb la fàbrica de filats situada al carrer de la Reina Amàlia, núm. 14, a pocs metres de la presó de la ciutat. L'edifici era propietat de Francesc Saldes, cosa que va motivar que fos anomenada popularment *Can Saldes*. Sobre les seves cendres aviat es va construir una nova factoria dedicada també al mateix ram del cotó, però en va canviar de seguida la propietat; el nou propietari és un conegut fabricant barceloní, Martí Rodés Planas, que ja posseeix altres fàbriques, una al carrer de les Carretes, una altra a la Ronda de Sant Pau, davant de la mateixa presó d'Amàlia, i una més a la Bordeta, al lloc anomenat Prat del Fil.

Al cap de poc, el 1863, Martí Rodés es casa amb Àngela Morell Puget. Aquest matrimoni donarà peu a un cúmul de tristes però també heroiques circumstàncies. Àngela pertanyia a una família d'industrials de la comarca de Manresa, era la penúltima de set germans. Un d'ells, Josep, aprofitant els vincles familiars recentment establerts amb el nou cunyat Martí Rodés, va llogar en bones condicions la fàbrica que Rodés havia aixecat feia poc al carrer d'Amàlia. A tal fi es va associar amb Santiago Murillo Nadal, un rendista de Soria establert i casat a Barcelona. La nova fàbrica es denominarà «Morell y Murillo»; serà inaugurada el 1864 i la seva activitat serà la fabricació i venda de filats i teixits de cotó. La factoria va ocupar

---

3 Borderías, Cristina: *Salarios y subsistencia de las trabajadoras y trabajadores de La España Industrial, 1849-1868*. Quaderns d'Història, n. 11, Barcelona, 2004

l'esmentat edifici del carrer de la Reina Amàlia. Es complien llavors 32 anys de la introducció de la primera màquina industrial de vapor a Espanya, al carrer dels Tallers. Els dos socis posaran al capdavant i front als treballadors un altre cunyat de Josep Morell, Josep Clarella, casat amb Júlia, la germana menor de la saga dels Morell, culminant així l'endogàmia econòmica constituïda.

Josep Morell no és l'hereu del patrimoni industrial del seu pare; fins i tot sabem –com veurem aviat– que anteriorment havia treballat com a simple peó a la veïna fàbrica de la *Espanya Industrial* del carrer de Sant Pau. ¿Com va passar Morell de mer peó fabril a empresari d'una notable fàbrica de filats i teixits? Una clau per trobar resposta a la pregunta seria el matrimoni de la seva germana Àngela amb el ric propietari Martí Rodés. Són anys de fort desenvolupament tèxtil; les noves i cada vegada més eficients màquines de vapor que impulsen les de filar i teixir han elevat la taxa de beneficis a la vegada que han fet caure més els salaris. Sabem que en les cruentes revoltes de 1856, una altra fàbrica veïna, *La Industrial Algodonera*, havia estat assaltada pels treballadors durant la nit del 14 al 15 de juliol, els quals van penetrar-hi per destruir les noves màquines de filar angleses denominades *selfactinas*,⁴ de 400 fusos cada una, així com altres utilitatges. Aquestes màquines més modernes en reemplaçaven unes altres anteriors, les anomenades *mule-jenny*,⁵ i amb tot això nombrosos obrers passaven a alinear-se a les files dels necessitats que pul·lulaven per la ciutat a la recerca d'aliments i d'algun treball.

¿Era aquest el progrés que necessitava i volia la gent de Barcelona? Morell és el nou ric, l'home nouat del no-res. Ha d'aprendre els costums de la nova classe a la qual pertany i oblidar-se dels vells. Deixarà de saludar els seus antics companys de classe, de freqüentar les tavernes i llocs mal vistos per la burgesia de la capital. I sobretot té pressa, molta pressa per acumular diners i fer-se un nom en el seu nou estatus.

---

4 La *selfactina* multiplicà la capacitat de les *jennys*, de tal manera que aviat les primeres arribaren a tenir més de 400 fusos cada una. Una persona sola podia fer el treball d'un grapat; l'any 1854 i a Catalunya, les *selfactines* treballaven més de 200.000 fusos, provocant això l'acomiadament de milers de treballadors, però sense cap millora de salaris per a les continuaren tenint feina. La introducció d'aquests artefactes comportà un sens fi de revoltes.

5 La *jenny* posà fi a la idíl·lica filosa manual de cotó. La nova màquina feia el treball equivalent a vuit filoses tradicionals amb força menys temps.

El moment de l'obertura de la factoria coincideix amb el declivi salarial màxim, és a dir, es donen les condicions òptimes per als seus propòsits. No obstant això, al cap de poc d'haver-se posat en marxa les noves màquines, Barcelona es veu castigada per la propagació d'una terrible epidèmia de còlera que fa estralls, especialment en els barris on la sanitat i les condicions de vida n'afavoreixen l'extensió i el contagi fàcil. L'epidèmia va arribar a bord d'un vaixell procedent de Marsella; el primer brot de Barcelona es va desencadenar en un pis del carrer de la Cera, va saltar ràpidament a habitatges dels carreres de Vista Alegre, Aurora, Carretes, Botella ... fins a estendre's per tota la ciutat.⁶ La malaltia durarà oficialment vuitanta dies i a causa seva moriran prop de quatre mil persones, bona part d'elles al Raval.

LA FÀBRICA DE FILATS I TEIXITS «MORELL Y MURILLO». COMENCEN ELS CONFLICTES

A l'empresa «Morell y Murillo», per voluntat i llei dels seus amos, estava establert des dels seus inicis que el temps no treballat per avaria de les màquines o per qualsevol contratemps no imputable als treballadors, i malgrat que aquests fossin a la factoria, s'havia de recuperar en finalitzar l'horari laboral. D'aquesta manera, moltes jornades, que havien començat a les cinc del matí, es perllongaven fins a les vuit del vespre o més tard, amb una hora d'interrupció a les dotze del migdia per dinar.

El maig de 1869 l'empresari Morell no aconsegueix mantenir aquesta pràctica en negar-se els obrers a la prolongació de la jornada laboral quan fos per causes alienes a ells. El triomf dels treballadors, dones, nenes i homes, marca una fita en el futur de l'empresa. Aquesta plantada s'anticipa a la vaga que a l'agost llançaran els filadors, jornalers i teixidors mecànics de Catalunya en veure rebutjada per la patronal una nova tarifa salarial. Aquesta vaga, que va durar tres mesos, va resultar frustrada, ja que els obrers van decidir tornar a la feina sense haver aconseguit cap de les millores per les quals havien lluitat.

No treballar era morir-se de gana, però treballar era agonitzar en l'intent de sobreviure. No era estrany per tant l'alcoholisme com a pal·liatiu

---

6 Benet, J. i Martí, C.: *Barcelona a Mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el bienni progressista [1854-1856]*, Curial, 1976)

o el pillatge. Els accidents laborals eren una constant en les extenuants jornades laborals, inclosos els dissabtes; la vacances eren desconegudes. No hi havia cap mena de cobertura per a les víctimes dels freqüents accidents, les quals passaven a engreixar la misèria del proletariat. D'altra banda, la justícia mantenia un rigor extrem en la defensa de la propietat privada. Uns tristos exemples extrets de la premsa local:

–**Una desgracia más.** Antes de ayer ha entrado en el hospital para sufrir la amputación de los brazos un niño de 12 años, llamado Andrés Mola, que tuvo la desgracia de ser cogido por una máquina de la fábrica de don Martín Rodés [Planas]. Según nuestros informes la pobre criatura sufrió la operación con heroicidad y aunque su estado es grave puede salvarse. (*El Lloyd Español*, 14 novembre 1864)

–Un pobre padre de familia que trabajaba en una de las fábricas de la población, al querer dar fuerza á una de las máquinas, la correa que colocaba en la polea le arrastró al árbol, y cogiéndole por la corbata, le aplastó contra la pared, quedando muerto instantáneamente.

Un año y pocos días habían trascurrido, dice la carta, desde que un primo suyo había tenido igualmente tan desgraciado fin en otra fábrica, y apenas ocho días que en otra había dejado un brazo un joven de 15 años. (De la premsa local de Sallent, 12 gener 1868)

–En la casa de socorro del distrito de Atarazanas fue curada ayer, una mujer que, trabajando en una fábrica de la calle de Carretas se infirió una herida grave en la mano derecha. (*La Vanguardia*, 4 maig 1882)

–Ayer tarde en una fábrica de aserrar madera sita en la calle de Amalia, una de las máquinas cogió á un niño de unos trece años dejándolo muerto en el acto. El infeliz se llamaba José Miró y Pí y habitaba en la calle de San Gil». (*La Vanguardia*, 4 desembre 1889)

–Anteanoche, ocurrió una sensible desgracia en una fábrica de harinas de la calle de Carretas. Sobre un operario que se hallaba junto á un número de sacos de trigo desplomáronse algunos de estos, aplastándole. El juez que se hallaba en funciones de guardia se personó en el lugar del suceso, disponiendo la traslación del cadáver al depósito judicial del cementerio nuevo. El infeliz operario tenía 25 años de edad y era casado. (*La Vanguardia*, 29 gener 1894)

–Juicios de ayer: Ante la Sección 2.ª se celebraron dos juicios, siendo en ambos los procesados unos chiquillos. El primero se llamaba Tomás Gazapo, y el año 1891, cuando tenía sólo 13 años hurtó un trozo de

cañeria en la calle de Amalia. Félix Masana lo tenía a su servicio. El procesado estuvo rebelde por lo que se explican los seis años de fecha de la causa. Los peritos médicos dictaminaron que el procesado obró con discernimiento, por lo que el fiscal pidió que se le impusiera la pena de 125 pesetas de multa. La defensa solicitó la absolución por falta de prueba. El segundo era José García, de 15 años de edad, que el día 11 de enero del año actual hurtó un gabán de un comercio de la calle del Hospital, tasado en 10 pesetas. El fiscal, que le pedía dos meses y un día de arresto mayor, modificó sus conclusiones, solicitando la imposición de 125 pesetas de multa á lo que asintió la defensa, por estar confeso el procesado. (*La Vanguardia*, 3 octubre 1897)

El setembre de 1868 va tenir lloc la mal anomenada «Revolució de setembre», en realitat un cop d'estat militar, secundat immediatament per la majoria de la població que hi va dipositar massa il·lusions, i que fins i tot va ser ben vist per bona part de burgesia progressista ja que li podria significar la fi de la monarquia borbònica i una major obertura i suport per als seus horitzons industrials i mercantils.

El republicanisme, amb els seus diversos corrents, era incompatible amb el sistema monàrquic; les societats obreres tan durament reprimides durant les regències de Maria Cristina i els governs de Narváez i Espartero, van veure un moment propici per tornar-se a organitzar. També la nova situació va servir perquè es posés fi a quinze anys d'estat de setge a Barcelona. Sens dubte el moviment del 68 va propiciar esperances als més oprimits i es van multiplicar de nou les associacions i mútues de treballadors. A partir de llavors els conflictes creixerien de manera constant.

ELS OBRERS S'ASSOCIEN I ORGANITZEN

A dos quarts d'onze del matí del dia 19 juny de 1870 inaugurava les seves sessions el Primer Congrés Obrer Espanyol al Teatre Circ Barcelonès del Carrer Montserrat, proper a la fàbrica «Morell y Murillo». Amb el teatre abarrotat per 2.300 obrers, dels quals un centenar tenien la representació de 145 societats de més de quaranta poblacions, durant una setmana i després de les diverses informacions sobre la situació dels diversos sectors i entitats obreres de l'estat espanyol, es van iniciar els debats. Durant sis dies van exposar els seus diversos punts de vista i discutir els camins a seguir per aconseguir

l'emancipació i alliberament de la classe obrera. L'eix principal sobre el qual va girar el debat es va centrar a discutir si el moviment obrer s'havia de moure i lluitar dins el marc del republicanisme federal, aprofitant les tímides obertures que la revolució de 1868 havia iniciat, o sortir del marc de la política. Aquest segon postulat va ser el que es va imposar en constatar la farsa de la política davant els abismes socials de la societat.

L'11 de febrer 1873 era proclamada l'efímera república espanyola; només uns mesos després, ni tan sols la burgesia va ser capaç de sostenir la nova situació atrapada per la por davant l'ascendent moviment obrer, i insegura ella mateixa en els diferents vaivens dels cantonalistes i dels federals moderats. També el caciquisme i les seculars oligarquies que dominaven les grans propietats territorials van recolzar la tornada al vell sistema en el qual es trobaven més segurs.

Els més conscients de les causes que provocaven el deteriorament social que amenaçava fins la seva mateixa existència entenien que només associant-se podrien tenir la força per trencar les cadenes que els esclavitzaven. La lluita per aquest dret s'havia mantingut des de finals de la dècada dels 30 a Catalunya.

Els obrers mantenien la convicció de la necessitat d'associar-se per aconseguir la transformació social:

Segell de la unió de les seccions de *Las Tres Clases de Vapor*. La Unió era de caràcter sindical i agrupava bona parts dels filadors, teixidors i aprestadors. Fundada a Barcelona cap a finals del decenni dels anys seixanta del S. XIX, fou tolerada per les autoritats en els moments de repressió degut al seu tarannà moderat. S'extingí a les darreries d'aquell segle.

*Asociaos, el no hacerlo
labra vuestra esclavitud;
es necesario un esfuerzo
para triunfar la virtud
Suene la hora de justicia,
de reforma radical;
nuestro escudo por divisa,
sea la Internacional*

L'any 1874 els militars van restaurar la monarquia dels Borbons i van posar fi a uns anys de relativa tolerància social; amb els Borbons afavorits per la saga dels generals espanyols –els Pavía, Serrano, Martínez Campos– la repressió va caure durament sobre els moviments socials alhora que la prosperitat dels capitals va arribar a cotes molt altes, van ser els anys de «la febre de l'or».

El dia 8 d'agost de 1877, els nens i nenes treballadores, dones i homes de la secció de teixits de la fàbrica del carrer de la Reina Amàlia es declaren en vaga contra el règim de treball a què es trobaven sotmesos. Morell acomiada a continuació els vaguistes així com la resta de la plantilla i procedeix al tancament de la fàbrica.⁷ Així s'opera un dels locauts més antics que coneixem; es tractava de doblegar, trencar la moral i la dignitat dels treballadors, tal com ells mateixos explicarien després en una carta adreçada al diari *La Publicidad* de Barcelona, el juny de 1880:

...estuvo la fábrica “Morell y Murillo” cerrada diez y ocho meses, y al cabo de los cuales contando los señores Morell y Murillo indudablemente con el estado de miseria á que estaban reducidos sus obreros, volvieron á abrirla, pero rebajando los precios de tal modo que no pudieron ser admitidos [por los obreros]...».

És a dir, els treballadors, malgrat la seva penúria, resisteixen 18 mesos d'atur amb l'ajuda i solidaritat de companys d'altres fàbriques, dels veïns i d'algunes associacions obreres. Passat aquell llarg període, Morell, pensant que la situació del personal és desesperada, obre de nou la fàbrica però amb una rebaixa dels sous. El xantatge no és acceptat, perquè *no solo se había rebajado*

---

⁷ *La Época. Diario Político*. Madrid, 10 d'agost 1877

*la mano de obra un real y siete cuartos por pieza, sino que se habían aumentado las horas de trabajo.*⁸

Davant d'aquesta inesperada decisió, «Morell y Murillo» accedeix a negociar amb representants dels treballadors; a aquesta patronal no li queda sinó accedir a algunes demandes immediates. A més, els treballadors han emplaçat les autoritats a instar els amos que s'avinguin a les millores. La direcció de l'empresa cedeix, però amb la condició que si té pèrdues, ho demostrarà amb els seus llibres de comptabilitat i procedirà en conseqüència.

Una comissió d'experts escollida pels treballadors, supervisarà dia a dia els comptes de l'empresa. Es reprèn el treball en millors condicions salarials i d'horari. Ha estat un triomf dels obrers amb les seves famílies i veïns del barri que els han encoratjat i sostingut.

Quan la comissió de seguiment dels llibres és presentada el juliol de 1879, Morell se sent atrapat, aquells obrers saben el que es fan; alguns estaven associats a l'organització *Las Tres Clases de Vapor*.⁹ Es tracta de persones expertes en aquests afers i s'adona que amb elles s'ha ficat en un cul-de-sac en els seus plans d'acumulació i expansió, en definitiva, veu que els seus interessos i els dels seus obrers són diametralment oposats; immediatament ordena que siguin apagades les dues calderes i procedeix a la clausura, una altra vegada i durant nou mesos, de la fàbrica.

En una altra carta, els obrers diuen:¹⁰

El Sr. Morell, en el momento que se le comunicó que los trabajadores habíamos designado á dos tenedores de libros para que examinasen los suyos para comprobar las pérdidas que decía experimentaban, desde aquel mismo instante se negó á la revisión, y aceptó los precios que á los trabajadores ya venía pagando. El mismo señor Morell al entregarle la tarifa escrita, demostró que aquello no había sido sino una estratagemas, pues como excusando su proceder, dijo: «¿No estaba yo en mi derecho en probar si podía rebajar á ustedes el 10 ó el 15 por 100?»

El dia 29 abril de 1880 «Morell y Murillo» contracta nou personal, és a dir esquirols aliens als obrers que han treballat i lluitat a la factoria. L'endemà, centenars dels antics obrers, juntament amb familiars i amics, boicotegen

---

8 *La Correspondencia de España*. Madrid, 25 de maig 1880

9 *Las Tres Clases de Vapor* (1868-1890) era una associació obrera sindical del ram tèxtil que comprenia les seccions de filadors, teixidors i aprestadors les quals feien servir el vapor. De tendència pro-republicana, demanera progressiva va seguir la pendent del moderantisme.

10 *La Publicidad. Diario ilustrado político, de anuncios, avisos ...* Barcelona, 11 de juny 1880

l'entrada dels esquirols contractats fins que grans contingents policials dispersen i reprimeixen el personal acomiadat. Dones i homes, joves i grans veuen clarament que no hi ha altra alternativa que la lluita fins al final; els records de les lluites de 1856, l'execució de Josep Barceló, dirigent obrer de la Junta Central de Directores de la Classe Obrera, i sobretot, la mort a Barcelona de 401 treballadors només entre 1854 i 1856 en les lluites pel dret d'associació i per la millora de les condicions de vida... els fa prendre consciència que és massa la sang vessada per donar la raó als abjectes amos; fa mal, a més, que el tal Josep Morell, havent treballat durant la seva infància i joventut com a peó de *La España Industrial* del veí carrer de Sant Pau, com ho testifica en aquesta carta un grup d'antics companys seus, s'hagi oblidat de la seva condició anterior, i hagi passat d'haver estat explotat a ser explotador:¹¹

(...) no haremos historia del señor Morell, aunque muy bien pudiéramos demostrar, fundados en el axioma, «el que hace un cesto hace ciento, si le dan mimbres y tiempo», que esta conducta que nosotros no calificamos, es cosa natural en él, como se desprende de su historia, desde que de simple peón de La España Industrial se ha labrado una fortuna.

ANTECEDENTS AL MOTÍ DE MAIG DE 1880

No tenim cap dubte que molts dels treballadors de «Morell y Murillo» tenien coneixement dels fets exemplars esdevinguts a Alcoi el 1821 quan un miler d'obers va atacar diverses empreses, principalment la *Real Fábrica de Paños*, sabotejant nombroses màquines filadores; també en devien tenir del que havia passat al poble de Camprodon tres anys després, el 1824, quan la fabricant de draps i baietes Miguela Lacot es dirigia al rei Ferran VII implorant protecció, *que de resultas de haberse arrojado una multitud desenfrenada á desmontar las máquinas de hilar y cardar de sus fábricas...* i de ben segur que no ignoraven l'assalt i destrucció a Barcelona de la primera fàbrica moguda pel vapor el 1835, al mateix carrer dels Tallers. O quan el gener de 1840 els obrers de Sabadell van intentar, encara que en va, calar foc a la fàbrica de Magí Planas després d'haver esgotat les paraules. Tot això era conegut, i entre la gent de

---

11 *La Publicidad. Diario ilustrado político, de anuncios, avisos ...* Barcelona, 11 de juny 1880

més edat encara eren vius treballadors que havien participat d'una manera o altra en aquells motins i revoltes.

El 1841, dotze mil obrers de Barcelona es van manifestar pels carrers contra la pretensió del govern de treure a subhasta pública els teixits que havien estat confiscats a contrabandistes. Assaltat l'edifici de la Duana, les teles van ser cremades pels manifestants. També hi va haver foc i destrucció a Vic, Igualada i Sallent. Queda patent el rebuig i la condemna per part del món assalariat del camí a què es veien abocats després de les incessants innovacions tecnològiques:

Calumnia es decirnos, a nosotros los trabajadores, que queremos vivir sin trabajar y que queremos igualar las fortunas (...) Lo que quieren los hiladores es que las máquinas selfactinas que ahorran trabajo del obrero, desapareciesen. Ellas hacen ganar más del 90% al fabricante y lanzan a la miseria a los padres de familia que antes se mantenían con las máquinas mogenis [mule-jennys]. (...) La selfactina es una máquina infernal que tendría que desaparecer como escarmiento de todos aquellos que para engrandecer sus fortunas no dudan en valerse de engaños (...) de todos aquellos que piden al Gobierno una rebaja de un 25% de los derechos de entrada de estas nuevas máquinas selfactinas (...) de todos aquellos que sustituyen la maquinaria manual en donde el trabajador se ganaba su pan y el de su familia por máquinas selfactinas en las que también les han excluido del trabajo y ha puesto en su lugar a mujeres y niños que pagan con sueldos irrisorios, y que llegando a la mayoría de edad también serán despedidos y reemplazados por otros de menor edad, quedando en la miseria y desesperación, tanto los que han trabajado en las selfactinas como han quedado los que trabajan en los mogenis, en tanto que los fabricantes han hecho fortunas rápidas que Barcelona y toda la nación han visto horrorizados... (*Manifiesto de los hiladores de Sallent, 1854*).

Aquesta cobla de mitjans de segle expressa l'estat d'ànim dels obrers enfront dels nous ginyes mecànics:

*El fil al preu que el paguen
tots ja ho sabeu
que guanyen noranta
i si massa em fa dir, cent.
Tots paren selfactines,
màquines de la fam
però que es desenganyin
que ja les partiran*

La nit del 14 al 15 de juliol de 1854 la ira de les famílies del Raval va sobrepassar la seva paciència per contenir-la, de la mateixa manera que la rancúnia va poder més que la por a la repressió que portaria les accions d'aquella vigília. Fàbriques dels carrers de Berenguer el Vell, Riereta, Reina Amàlia, Migdia, Paloma i Ferlandina van ser incendiades o bé trinxada la seva moderna maquinària. Un cronista d'aquelles hores va escriure: *No eran las doce de la noche y estaba ardiendo la fábrica de hilados de algodón del Sr. Arnau sita muy cerca del cuartel de Atarazanas* [calle de Berenguer el Vell, n. 4]; *al momento se pidió auxilio a la fuerza que lo ocupaba; ésta no quiso prestarlo porque tenía orden de no salir del cuartel por motivo alguno...* Quan l'amo en Pere Arnau amb el seu fill Antonio van intentar defensar la fàbrica, van resultar morts pels amotinats.

La patronal exigirà més lleis repressives i penes més greus; instarà els generals que posin ordre i fi a la violència; però, ¿hi ha més violència que la dels que sembren la tisi en les insalubres fàbriques, provoquen l'alcoholisme en multitud d'homes que pul·lulen sense feina i envien a la mort en defensa de les agòniques colònies espanyoles bona part dels joves?

La nítida memòria d'aquells insurrectes va més enllà que el fet d'aconseguir un miserable lloc de treball sota pèssimes condicions d'insalubritat i perillositat laboral. El seu saber els impedeix d'implorar clemència i un cert canvi de conducta dels amos que els porti a algunes millores. Parlen d'una societat nova, real, i per tant possible, que acabi amb aquesta misèria humana. Misèria de l'àvida burgesia i misèria en la passivitat i servilisme d'alguns explotats; durant anys ha circulat de mà a mà una literatura escampada des les clandestines societats obreres, fulls i llibrets que ara són discutits en locals en què es reuneixen els diumenges; les agrupacions de tipògrafs, que fan de la seva professió militància, multipliquen les edicions. *Somos partidarios de la resistencia al capital, hasta que un cambio radical modifique la forma del mismo*, declarava en aquells moments la *Sociedad de Tejedores a Mano de Gracia*. Sens dubte, una part d'aquella resistència s'havia aguantat gràcies a aquesta literatura insurgent i a les trobades que havien tingut lloc a l'ombra en aquest terrible període entre els qui estaven convençuts o mantenien l'esperança de derrotar els patrons i els qui els han humiliat.

S'esdevenen dies d'estira i arronsa amb les forces repressores pels voltants de la fàbrica d'Amàlia. Divendres 21 de maig de 1880, just tres setmanes després de l'acomiadament de tot el personal, esclata la còlera; una

multitud, la major part de la qual són dones, s'abraona a les portes de la factoria a les dotze del migdia, ataca els esquirols que surten per dinar; insultats, són foragitats i perseguits. La premsa menys groga així ho va captar i ho va referir:¹²

El viernes se había abierto la fábrica del Sr. Morell, el campeón más esforzado de los intereses de los patronos en la lucha latente que hace tiempo vienen sosteniendo con los obreros. (...) Al reabrir la fábrica, los trabajadores (otros de los que habían trabajado en ella) se encontraron con que se les había aumentado una hora y media el trabajo y rebajado una peseta el jornal.

Una altra font, així ho resumia:¹³

no solo se había rebajado la mano de obra un real y siete cuartos por pieza, sino que se habían aumentado las horas de trabajo»

Entren en tromba al recinte, assalten l'edifici i destrossen telers i altres màquines. Ho arrasen tot. Més encara, *la masa quiso entrar en la fábrica para dar muerte al encargado José Clarella Alibés, cuñado de don José Morell.*¹⁴ Clarella, mà dreta dels dos socis, és l'executor de les criminals decisions que s'havien pres contra els treballadors. Tement el que li podia passar, Clarella insereix un avís a la premsa de la ciutat fent saber *que su cargo ha sido meramente accidental para poner en mejores condiciones la fábrica.* El pànic s'apodera de Clarella: està segur que els treballadors saben on viu i té por que els crits i amenaces de mort que aquesta vegada no s'han complert dins de la fàbrica, ho facin a fora. Els Clarella Alibés posseeixen un important patrimoni rural, i Josep decideix, amb la seva dona, abandonar Barcelona i desaparèixer una temporada en l'anonimat.

Els «Morell y Murillo» havien tancat la fàbrica, però els insurgents l'acabaran cremant. Aquesta vegada els amos no en sortiran estalvis. Pot ser que els obrers no treballin més però els amos no s'enriquiran més a costa seva. Les treballadores i treballadors ja no van a demanar millores en el treball sinó que volen suprimir-lo i privar els amos que s'enriqueixin més a costa dels seus cossos, de les seves vides. Volen humiliar el patrimoni i l'orgull dels amos.

---

12 *El Liberal*. Madrid, 23 de maig 1880

13 *La Correspondencia de España*. Madrid, 25 de maig 1880

14 *El Globo. Diario Ilustrado*. Madrid, 24 de maig 1880

Grups de dones insten als que han penetrat a sacrificar els artefactes mecànics perquè abandonin immediatament l'edifici que ja comença a cremar; abans que treballar de genolls veuran com crema el temple dels diners. La notícia s'es-campa per la ciutat; arriba la força pública, regidors, autoritats i bombers; llavors passa el que no s'havia vist mai: grups de dones bloquegen els carrers impeding l'arribada dels qui volen apagar el foc. La policia forceja amb elles per obrir-se pas però les dones aconsegueixen prendre una de les bótes i se l'emporten fins el carrer de la Cera, arrossegant-la lluny de l'incendi i buidant-la.

Pugen a les cases demanant ganivets de cuina i quan les mànegues són desplegades, dones, homes i veïnat insurrecte les punxen i tallen. L'aigua ja no arriba al foc que està consumint la fàbrica.

Tots aquells revoltats, la *púrria*, les *xinxes*, *farramalla* irreformable de la societat –perquè així és com és vista pels benestants aquella incendiària societat– son conscients, sàpiguen o no de lletra, que l'origen de la propietat ha estat sostinguda per la violència i que aquesta ha tingut per llei i força l'Estat. Saben que a la fi elles i ells seran de moment els perdedors, però aquesta vegada hauran fet una proclama que sobrepassa les que surten dels congressos i s'escriuen als manifestos.

Relatava *El Liberal* de Madrid:¹⁵

La muchedumbre que asaltó la fábrica amenazó de muerte á uno de los deudos del Sr. Morell y rechazó á pedradas las bombas que llegaban á apagar el incendio, apoderándose de la primera. Un bombero, de los que por una ventana penetraron, evitó una gran catástrofe desahogando las calderas de vapor, que estaban á una presión altísima y con las válvulas cerradas. Casi todos los telares de la cuadra baja fueron rotos.

Toda la población obrera de aquellos barrios tomaba parte en el motín. (...) La causa inmediata de estos sucesos parece que fue el aumento de hora y media de trabajo y rebaja de una peseta en jornal. El gobernador publicó un bando prohibiendo los grupos en la calle de Amalia y adyacentes y dictando otras varias disposiciones. Se han hecho muchísimas prisiones.

Las mujeres tomaron en el asunto una parte demasiado activa.

I així, per fer costat i unir-se a la insurrecció fins i tot dones que treballaven a d'altres fàbriques, van abandonar els seus habitatges amuntegats, els safa-

---

15 *El Liberal*. Madrid, 23 de maig 1880

reigs públics i les seves cuines insalubres deixant els nens en mans d'altres veïnes.¹⁶

Grandes grupos de operarias y operarios, pero dominando las primeras, han asaltado en Barcelona una fábrica de los señores “Morell y Murillo”, situada en la calle de Amalia, núm. 14, destrozando gran parte de la maquinaria, prendiendo fuego a muchos géneros almacenados, intentando hacer saltar la máquina de vapor, persiguiendo de muerte al encargado de la fábrica, cuñado de uno de los dueños, oponiéndose por la fuerza a que jugasen las bombas que acudieron a dominar el incendio (...)

Un grup de bombers es va situar a la part posterior de la fàbrica a la Ronda de Sant Pau, i malgrat estar protegits pels guàrdies, les dones es van abalancar i van obrir les aixetes de les cisternes d'aigua perquè es buidessin.

En vista de tot això es crida la tropa, acudeixen el governador civil i el mateix capità general de Catalunya, el qual, com una estàtua eqüestre apareix muntant a cavall per l'estret carrer de la Reina Amàlia amb dues companyies i un esquadró que fent servir la força bruta aconseguieix allunyar la multitud. Molts obrers s'escampen per diversos punts de la capital i entren en d'altres fàbriques convidant els seus companys a sumar-se a la manifestació.

Llegim la versió d'una altra premsa:¹⁷

Según noticias de origen oficial y otras adquiridas particularmente, varios obreros de Barcelona acudieron ayer á las doce de la mañana á la fábrica del señor Morell, amenazando con tomar medidas violentas contra los que en ella estaban trabajando.

A modo de ejército sitiador, los obreros de tan extraña huelga rodearon el edificio y enviaron comisionados á los obreros del señor Morell, para que inmediatamente cesaran en el trabajo y se les agregaran. Resistieron estos, manifestando que les dejasen en paz, que querían seguir trabajando, y que no por secundar sus deseos mejoraban la suerte de los demás compañeros, antes al contrario, empeoraban la suya propia.

Acto continuo, varias voces gritaron «vamos adentro», y como impetuosa corriente, se lanzó aquella inmensa masa obrera al interior de la fábrica, arrojando de esta, con malos tratamientos, á los que se ocupaban en sus faenas ordinarias, destruyendo máquinas y otros muchos útiles é instrumentos de trabajo, y por fin, decidieron quemar el edificio.

16 *El Amigo. Periódico de educación popular*, Madrid, 30 de maig 1880

17 *La Época. Diario Político*, Madrid, 22 de maig 1880

A los pocos momentos ardía éste por sus cuatro costados.

El cas arriba al Congrés de Madrid, on el diputat conservador català Duran i Bas va qualificar el cas d'autèntic «motí».¹⁸

La por s'ha apoderat de tots els despatxos i el capità general prohibeix, una vegada més, les associacions obreres.

«Morell y Murillo» s'ha convertit en el tema que està al cap i a la boca de la gent. La seva poca credibilitat i escassa reputació s'esfondra. Llavors Morell s'adreça a l'opinió pública amb una ampul·losa carta en què falseja la veritat d'allò que de manera veritable ha passat durant aquests anys:¹⁹

(...) Al inaugurar nuestros trabajos pidió el gerente D. José Morell nota de precios para la mano de obra a los obreros que pidieron trabajo, y aceptó los que dichos obreros propusieron, iguales a los que tenían establecidos las fábricas situadas en San Andrés de Palomar.

(...) A principios de éste año [1879] se acercaron varias comisiones de trabajadores al socio gerente, pidiéndole que reanudara los trabajos, el cual con los individuos que las componían y con otros muchos obreros que al propio tiempo le vieron, convino en volver a abrir la fábrica, previniéndoles que, debiendo fabricar nuevos artículos, presentasen notas de los precios admitidos en las fábricas de San Andrés, como de costumbre, y que para los géneros que en las mismas no se elaboran, se convendría un precio proporcional.

El 15 de abril citó dicho gerente a los obreros que le habían pedido trabajo y que se habían manifestado conforme con sus condiciones, a fin de fijarlas definitivamente y resolver la apertura de la fábrica. No compareció ni uno solo de los obreros citados. En vista de esta actitud que nos libra de todo compromiso con nuestros antiguos trabajadores, aceptamos el concurso de otros, y con estos y bajo las condiciones ya dichas, abrimos nuestra fábrica el 29 del pasado abril. (...)

Pocs dies després els treballadors al·ludits responien amb una altra contundent carta en la qual rebatien una per una les fal·làcies de Morell.²⁰

Los precios á que los obreros ofrecían sus servicios, no eran ni podían ser los de San Andrés, sino los de casa Juncadella, que desde aquel

---

18 *Diari Català*. Barcelona, 23 de maig 1880

19 *Diario de Barcelona*. 26 de maig 1880

20 *La Publicidad. Diario ilustrado político, de anuncios, avisos y noticias*. 1 de juny 1880

entonces hasta hace unos cuatro meses vinieron pagando dichos fabricantes.²¹

(...) Habiendo estado cerrada de nuevo por espacio de nueve meses, hasta que intentó abrirla, pasado mes de abril fijando precios tan reducidos á la mano de obra, que esta fue la razón porque en reunión del 15 de abril dejaron de comparecer (...)

En lo que no se convino y que, sin embargo, verificaba el señor Morell, era el dejar de pagar el exceso de seis canas en todos los trozos; en la rebaja de la sección de hilados, en la de la preparación y en la de las rodeteras.²²

(...) Lo que tampoco es cierto, es que en la fábrica del señor Morell hubiese la costumbre constante de recuperar el tiempo perdido por avería en el motor, pues, desde el año 1869 jamás había podido obtener el señor Morell lo que dice. El señor Morell probablemente, quiere decir que siempre le ha dominado la idea constante de hacer trabajar á sus obreros, más del tiempo fijado en el jornal, ya cerrando la fábrica por la noche más tarde de lo regular, ya quitando á los obreros algunos minutos en las horas de descanso, como lo estaban efectuando últimamente, pues, hubo día que llegaron á trabajar éstos hora y cuarto más que las demás fábricas.

En el tercer paràgraf de l'escrit anterior veiem que els obrers donen fe de com Morell no satisfieia el pagament de la diferència de les peces que contenen més de sis canes de longitud, mesura pactada en el treball a preu fet. Aquest és un apartat d'interès perquè molts conflictes havien esclatat des de l'inici de la mecanització de la producció de teixits en no respectar la patronal aquest punt.²³ Precisament una de les causes d'agitació obrera el 1831 va ser que els fabricants allargaven cada vegada més les peces de roba i no obstant això en seguïen pagant el mateix.

Es van posar límits a les peces, i al mateix temps es va taxar la regulació del preu segons la seva classe i valor: d'aquesta manera es va arreglar aquesta qüestió tan decisiva i el poble va voler creure de nou que l'acord es compliria.

---

21 Els preus dels salaris que es pagaven a la veïna empresa Juncadella, del Raval, eren superiors als que s'oferien a Sant Andreu.

22 Les treballadores que col·locaven els rodets a les màquines, alimentant-les amb fil.

23 «...y el dia 7 [setembre de 1835] al carrer Riereta hi hagué un gran alborot, volien matar un fabricant perquè posava les peces més llargues de sis canes, li volien cremar la casa... se'n portaren pres al fabricant...» Successos de Barcelona (1822-1835). Barcelona. Biblioteca Torres Amat, 1981

La patronal barcelonina es reuneix amb caràcter d'urgència. Vol evitar que aquests fets insolents, desafiadors i summament escandalosos, es repetixin i, per sobre de tot, que de cap manera s'estenguin. Per als seus interessos, la gravetat és manifesta. Redacten i signen un document que remetent a la premsa del país:²⁴

Hemos recibido una carta cubierta con las firmas de 104 fabricantes de Barcelona, á propósito de la cuestión barcelonesa entre obreros y fabricantes, en la cual se defiende enérgicamente la conducta observada por el capitán general de Cataluña don Luis Prendergast en las luchas últimamente sostenidas entre el capital y el trabajo. Este escrito, por las firmas que lo autorizan y por el tono en que está redactado, tiene indudable importancia.

La major part dels fabricants barcelonins se solidaritzen amb els socis «Morell y Murillo», al mateix temps que agraeixen i adulen servilment tant el capità general com el governador per la repressió que han ordenat exercir a partir del mateix dia del motí; van ser suspeses les associacions obreres i confiscada la seva documentació; es van prohibir les reunions, la formació de grups als carrers i la premsa obrera. Van ser detingudes moltes més dones que homes, cosa insòlita a l'època. Encara dos mesos més tard, llegim a *El Imparcial*:²⁵

A consecuencia de los sucesos ocurridos en el mes de mayo en la fábrica de los Sres. "Morell y Murillo" de la calle de Amalia, de Barcelona, ascienden á 22 los sujetos presos, nueve hombres y trece mujeres.

El dia 13 de juliol van ser detingudes dues noies veïnes del Raval arran dels incidents de la fàbrica, tot i que no hi treballaven; quatre dies més tard ho van ser dos membres de *Las Tres Clases de Vapor*.

Mentrestant, el govern de la ja llavors jove, decadent i corrupta monarquia espanyola aprofitava aquests fets per culpar de manera oportunista tots aquells que defensaven sistemes socials més justos i que desitjaven la liquidació del caciquisme i de l'elitisme burgès. Fins i tot els inofensius liberals rebien els exabruptes:²⁶

Todo esto significa que aquí ya no hay, ya no puede haber para el gobierno otros partidos de oposición que los que proclaman el incendio

---

24 *La Época. Diario Político*. Madrid, 11 de juliol 1880

25 *El Imparcial*. Madrid, 19 de juliol 1880

26 *El Imparcial*. Madrid, 27 de juny 1880

y el saqueo, si es que existen tales partidos; todo esto significa que el gobierno quiere hacer ver al país que el partido liberal dinástico es un partido que mantiene relaciones con los incendiarios y con los saqueadores; todo esto significa si hay quien no es amigo de este gobierno, si hay quien le considera peligroso y funesto para las instituciones y para la patria, ese alguien es para el gobierno un demagogo de la peor especie...

L'INCESSANT MARTIRI

El 29 de maig de 1881 a les 7 del matí esclatava la caldera de la fàbrica de teixits de Martí Rodés, situada davant de la presó, entre l'empresa de bàscules Roca i Parés i la foneria Bertran, totes a la Ronda de Sant Pau. La fàbrica en qüestió estava molt a prop de la «Morell y Murillo». Moren en el primer moment tres treballadors adults, un nen de 10 anys, una nena de 7 filla d'una de les tres mortes, un noi de 14, dues noies de 17... després se'n moriran alguns més, com diu la premsa, sense donar-li massa importància, als deu dies de la tragèdia:

Parece que han fallecido algunas de las personas que resultaron heridas a consecuencia de la explosión ocurrida días atrás en la fábrica del Sr. Rodés en Barcelona.²⁷

La lluita no té treva en moltes de les fàbriques. Lluites per mitjà de vagues i respostes amb acomiadaments; aturades, amb tancaments per part dels empresaris; intensificació del treball contestat amb furts i sabotatges; prolongació de les jornades i augment dels accidents respostos amb el foc i la destrucció. A mitjans d'octubre del mateix any, un nou incendi:²⁸

El martes entre 7 y 8 de la mañana se declaró un incendio en la sala de batanes de la fábrica de los señores "Morell y Murillo" en la calle de Amalia, de Barcelona...

Resulta difícil de trobar paraules per qualificar l'actitud perversa d'aquesta patronal; la seva indiferència davant la persistència dels accidents motivats únicament per l'ambició i l'avarícia, així com el menyspreu per la vida d'aquells que precisament amb el seu treball són la causa del seu enriquiment; també en el grup dels matussers cal situar l'alcalde de Barcelona

²⁷ *La Correspondencia de España*. Madrid, 7 de juny 1881

²⁸ *La Discusión*. Madrid, 21 d'octubre 1881

que no mou ni un dit perquè les inspeccions a les fàbriques en mesures de seguretat i higiene es facin amb rigor; però el suborn i la corrupció són més forts.

Tan sols sis mesos després, mor un altre nen en una de les fàbriques que Rodés té al barri:²⁹

En una fábrica de la calle de las Carretas de Barcelona, un niño que estaba jugando cerca de las calderas cayó en un pozo de los llamados ciégos, que por casualidad estaba abierto y lleno completamente de agua hirviendo. A pesar de los esfuerzos de los trabajadores de la expresada fábrica, cuando se logró su extracción era ya cadáver. Según otras noticias, el niño, que se hallaba medio desnudo, estaba trabajando, y no jugando, y la fábrica pertenece a D. Martín Rodés.

L'organització obrera en el si de *Las Tres Clases de Vapor* es tensa: un grup considera que el sindicat es mostra tebi davant la repressió patronal i governamental que pateix la classe treballadora; a finals de 1881 els amos procedeixen al tancament de moltes fàbriques –locaut– i deixen els treballadors al carrer; les condicions laborals segueixen sent infames i creuen que la resposta hauria de ser proporcionada. El sector radicalitzat és ja coneixedor de les propostes anarquistes de Bakunin, que tant d'arrelament tindran en l'obrerisme barceloní.

Un any més tard, el març de 1882, els treballadors anarquistes del ram tèxtil van convocar un congrés a Reus³⁰ al qual va ser convidada la secció sindicalista de *Las Tres Clases de Vapor*; a la qual pertanyien treballadors de «Morell y Murillo», però va refusar d'assistir-hi; d'aquesta manera s'accentuava la distància entre els plantejaments més radicals d'aquells que els mantenien moderats. Aquell sindicat arribaria a la mínima expressió en fundar a la dècada següent el Partit Socialista Oportunista.

---

29 *La Discusión*. Madrid, 10 de novembre 1881

30 Izard, Miquel: *Industrialización y obrerismo*, Ariel, 1973

Explosió de la caldera de vapor de la fàbrica «Morell y Murillo», situada al carrer Reina Amàlia, n. 14. El desastre esdevingué el dia 26 de juny de 1882, morint 20 persones entre dones, criatures i homes; la desgràcia ocorregué per la cobdícia i el menyspreu dels amos vers els treballadors en fer treballar la caldera molt pel damunt de les seves possibilitats tècniques. (Dibuix d'Antoni Rigalt Blanch)

QUAN LA PATRONAL ORGANITZA UNA VAGA

En començar la dècada dels 80 es va iniciar un declivi econòmic a la indústria cotonera. Els empresaris, que havien gaudit fins llavors del proteccionisme ja que el govern gravava amb forts impostos els teixits d'importació, es van enutjar quan es van signar acords, sobretot amb França, per a la lliure circulació de diverses mercaderies a canvi que Espanya pogués exportar vins i altres productes. També el menjar bàsic havia arribat a preus inabastables per a la major part de la població.

La patronal va protestar al Congrés sense aconseguir la retirada de la nova normativa, no se li va fer cap cas. Llavors va passar una cosa molt especial i insòlita: els patrons van voler servir-se del proletariat en contra del govern al qual van acusar de ser el causant de tots els mals. Els amos van enredar bona part de la seva mà d'obra, amb la qual precisament s'havia enriquit, fent-la servir contra un altre en discòrdia. Així es van iniciar uns dies de vagues importants. El govern va declarar una vegada més l'estat de setge; pels carrers es van contemplar inusitades escenes com les de veure grups de treballadors amb algun senyor abillat amb barret de copa, levita i bastó amb puny de plata. Van tancar els comerços i la major part de les fàbriques, sense aclarir qui pagaria aquells dies que van ser anomenats de *protesta muda*.

Així mateix, els organitzadors van regalar gran quantitat de barretines als estudiants i a la mainada perquè s'unissin a les manifestacions.

Una de les causes que feia que el preu dels aliments fossin cars eren les casetes de burots instal·lades a tots els punts d'entrada a la ciutat. Allí s'havien de pagar unes taxes com a «drets de consum».³¹

Grupos numerosos asaltaron los fielatos y casillas para la recaudación de consumos del paseo de Gracia, que derribaron con hachas y otros utensilios, y luego le prendieron fuego. Parece que también fueron pasado de las llamas los edificios que destinados al mismo servicio había en otros puntos de los alrededores de esta capital. Al incendiar el fielato de la plaza Palacio salió del gobierno de provincia una sección de la guardia civil...

Tan pronto como hubieron desaparecido los fielatos, la gente de los pueblos lindantes con la capital se dieron prisa en introducir en grandes cantidades vino, tocino y otros productos sujetos al pago del derecho de consumos.

31 *El Día*. Madrid, 31 de març 1882

Els obrers van recórrer les fàbriques i tallers del Raval perquè els treballadors abandonessin els seus llocs i se sumessin a la lluita per a l'abaratiment del menjar. I van arribar a la fàbrica «Morell y Murillo» que estava treballant. Ignorem si la resistència dels obrers de Can Saldes a secundar la *protesta muda* va ser a causa de la seva maduresa social o al fet que els seus amos es van desmarcar de la postura majoritària de la patronal.

[...] Otro grupo, al intentar hacer presión á los operarios de la fábrica de Saldes en la calle de Amalia, le contestaron desde el interior disparándoles una escopeta, que afortunadamente no hizo daño á nadie; mas indignados los del grupo penetraron en la fábrica, y apoderándose del arma la hicieron añicos, en medio de generales aplausos. (...)

No ens ha de sorprendre que els amos tinguessin armes a les seves fàbriques tenint en compte els freqüents enfrontaments que es produïen amb els propis treballadors. Recordem l'assalt a la fàbrica Bonaplata del carrer dels Tallers el 1835, els de 1856 al Raval, així com a Camprodon, Sallent, Manresa... Eren ara uns dies confusos que en res beneficiaven els obrers; els més agraciats eren els amos que no pensaven pagar ni un cèntim als seus treballadors pels dies de tancament de les empreses; a més, van reforçar la idea que la causes dels baixos salaris calia imputar-les al govern de la nació, el qual els havia imposat el pagament de la contribució de subsidi.³²

Más de 50.000 trabajadores dejarán de percibir semanalmente 200.000 duros, y además de esta pérdida enorme es probable que algunos paguen los vidrios rotos por sus explotadores. Véase, pues, por qué la huelga provocada por los burgueses es perjudicialísima para los obreros, y éstos tienen un derecho innegable a que los explotadores les abonen los perjuicios que por ella sufran.

Si esta situación anómala, sin fin y sin programa conocido, durase mucho tiempo, creemos que solo la clase obrera puede hacerla terminar rápidamente, yendo cada sábado en casa de los fabricantes e industriales para que les abonen los perjuicios. En Sans, ha corrido la sangre de un inocente niño y de tres individuos más.

* * *

Mentrestant, un altre esdeveniment afavoriria de manera molt notable l'enriquiment de Josep Morell: es tracta de la mort del seu cunyat Martí Rodés el 20 de febrer de 1882. Àngela, ara vídua, confia al seu germà Josep la di-

---

32 *Revista Social, Eco del Proletariado*. Madrid, n. 44, 6 d'abril 1882

recció de la fàbrica que el seu sogre tenia a la Bordeta, al límit amb Sants, i que ara li correspon a ella com a hereva. Morell es desentén de la fàbrica de Reina Amàlia i posa la seva dedicació i els seus mateixos mètodes a la nova.

Als pocs mesos d'haver passat a mans de Morell la factoria del seu cunyat, es produeix l'empitjorament de les condicions laborals que porta a l'esclat d'una vaga:³³

... Sería de desear que los obreros de la fábrica de la Bordeta, que también administraba el señor Morell, y que desde el 16 del próximo pasado mes se declararon en huelga por no regir en ella las mismas condiciones que en las demás, así como los de la fábrica de la calle de Amalia que ha suspendido sus trabajos á consecuencia de las peligrosas condiciones con que en ella se trabajaba, pudieran cuanto antes volver á sus tareas, sin las cuales carecen naturalmente del más indispensable sustento.

LA CATÀSTROFE

Per si no n'hi havia hagut prou, havia d'arribar encara el pitjor: el dia 26 de juny de l'any 1882, a la 1 del migdia, esclata una de les calderes de la fàbrica del carrer de la Reina Amàlia. L'estrèpit estremeix el Raval i bona part de la ciutat; s'enfonsa mitja fàbrica. Part del cos d'un nen obrer de deu anys que treballava a la nau de filats cau enmig de la Ronda Sant Pau, davant del carrer del Marquès de Campo Sagrado.

Els carrers de la Reina Amàlia, les Carretes, la Cera, Sant Pacià i alguns altres s'omplen de runes, enmig de les quals hi ha cossos mutilats i trossos de la mateixa caldera. Les víctimes mortals són catorze, entre les quals hi ha una dona a punt de donar a llum: un metge intenta salvar inútilment la vida del que havia de néixer pocs dies més tard; també han sucumbit cinc nens i nenes que hi treballaven. Els dies següents moriran sis persones més, i no sabem quantes i quants van quedar mutilades i inútils de per vida.

El Obrero. Revista Social, anunciava la tràgica notícia:³⁴

Obreros: Acaba de suceder una horrible catástrofe, nadie sabe aún el número de víctimas que han sido sepultadas bajo los escombros de la

33 *La Publicidad. Diario ilustrado*. Barcelona, 15 de juliol 1882

34 *El Obrero. Revista Social. Órgano de la Federación de las Tres Clases de Vapor*. Barcelona, 30 de juny 1882, nº 83

fàbrica del Sr. “Morell y Murillo” (a) *C. Saldes*, a consecuencia de haber reventado la caldera de la misma.

¡Muchos hombres, mujeres, niños y niñas muertos y otros que gimen la pérdida de sus padres y madres o hijos! ¡Una consternación general en la población! Ojalá [las autoridades] hubiesen atendido las infinitas observaciones y denuncias que de hace tiempo se les dirigían y entonces lo hubieran evitado! El Sr. Morell, ya lo sabía, mas, ¿qué le importa todo eso? ¿Qué le importa la vida de sus obreros?

El setmanari lliurepensador *La Tramontana*, proper a l’anarquisme català, narra:³⁵

(...) els treballadors d’ aquells barris deien que es temia semblant desgràcia i afegien que ho sabia qui podia remediari-ho.

Bo serà recordar que la fàbrica d’en “Morell y Murillo”, coneguda per can Saldes és la mateixa que dos o tres vegades en poc temps ha vist conflictes entre el capital y el treball, conflictes que ocasionaren la presó i encausament de molts treballadors, a qui més tard el Tribunal ha declarat innocents. ¡Els treballadors presos per qüestions del treball! ¿Doncs què deurà merèixer l’ ocasionador de tantes víctimes?

¡Qui sap si entre els desgraciats quals trossos hem vist treure palpitats d’ entre les runes, hi havia les restes d’ algun d’ aquells presos innocents!

Tenim de deixar la ploma a la ma, perquè si diguéssim el que se’ns acut, a bon segur rebríem més nosaltres de la justícia d’ avui que els causants d’ aquestes hecatombes.

Sols per acabar farem present que si els propietaris de la dita fàbrica arriben a tenir ses habitacions prop del lloc de la desgràcia, no haguera sigut difícil veure com el poble es feia la justícia per la seva pròpia mà.

Tal era la indignació dels que presenciaren els horrors dels primers moments.

Novament, el periòdic llibertari *La Tramontana*, fregant els límits de la recent nova llei d’impremta clama:³⁶

Setze morts a l’hospital, dos més trets aquests últims dies, algun altra a casa seva i una quarantena de ferits son els resultats de la desgràcia, que tothom sap qui en té la culpa.

³⁵ *La Tramontana*. Barcelona, 30 de juny 1882

³⁶ *La Tramontana*. Barcelona, 7 de juliol 1882

Les autoritats fan subscripcions, els periòdics es queixen, tot es remou, tothom parla de remediari-ho, però el mal continuarà de la mateixa manera, i si no és d'aquí un mes serà d'aquí un any o d'aquí dos, i allò que ara es plora se tornarà repetir.

Al saber-se la desgràcia, en un Centro de Industriales, es va obrir de seguida una subscripció presidida per la major part dels fabricants més coneguts de Barcelona.

¡Potser en lloc de fer caritat fora molt millor i humanitari que miressin com tenen a casa seva les calderes i las condicions de vida de l'infeliç obrer! Al llibre dels màrtirs del treball s'hi ha afegit una altra pàgina negra. El capital monopolitzador continua la seva obra destructora. ¿Quan l' acabarà? La tebiesa dels obrers, la falta d'una instrucció que els doni consciència del què son, és l'únic que fa possible aquests crims de lesa humanitat.

El dia en que el treballador estigui ben unit i vulgui acabar amb tants càstics immerescuts com sobre d'ell pesen, amb una bufada podrà arrabassar-ho tot. I pensar que qui sap encara quan durarà!

La premsa critica que Josep Morell no es personés al lloc de la catàstrofe, ni el mateix dia ni durant molts dies després. La premsa dirà que estava malalt. Pel que fa a Santiago Murillo, l'altre soci, els mitjans explicaran que l'han vist passejar tranquil·lament amb el seu bastó per la Rambla.

Diversos supervivents explicarien que la caldera, dissenyada per desenvolupar una força de 25 cavalls ho feia produint una potència de 100 i fins 120 cavalls; que els manòmetres estaven trencats i que feia temps que necessitava ser reparada. Ales cinc de la tarda havien estat traslladats a l'hospital del carrer del Carme –avui biblioteca– els cossos sense vida de dotze treballadors i 24 ferits molts greus. L'obrer encarregat de la caldera havia manifestat repetides vegades el viu desig de poder deixar aquella fàbrica de «Morell y Murillo» perquè des que començava de matinada el treball fins que es retirava tremolava i veia –paraules textuals– *la mort a la dent*.

El ja esmentat setmanari *El Obrero* manifesta la vergonya que sent en fer balanç de l'anomenat segle del progrés:³⁷

¡Horror a la presente sociedad que tantos crímenes deja impunes, que tanta inocencia sacrifica!

¡Siglo XIX! No te enorgullezcas llamándote el siglo de las luces hasta que hayas disipado las densas tinieblas con las cuales todavía envuelves

37 *El Obrero, Revista Social*. Barcelona, 7 de juliol 1882, nº 84

a las clases proletarias y las iluminas con la aureola de tu refulgente luz que llevas oculta en tu espíritu majestuoso y escudriñador, hoy todo teórico. Lleva todo lo que de bueno encierras al uso de la práctica para asegurar así las vidas, educación, ilustración y bienestar de las clases trabajadoras; y con ello, obtener también el perfecto equilibrio y tranquilidad en las demás de la sociedad, obrando con verdadera justicia. Entonces serás lo que presumes ser.

Hoy un nuevo, terrible y espantoso trastorno nos agobia. ¡Caiga sobre el culpable todo el peso y la recta justicia! ¡Sufra el delincuente el castigo de su culpa! (...)

Onze anys abans, el març de 1871, l'Ajuntament havia efectuat una inspecció tècnica a les calderes després de diverses denúncies que alertaven que es feia treballar aquells perillosos ginyos molt per sobre de les seves possibilitats tècniques per tal de produir el màxim d'energia motriu i aconseguir així més rendibilitat. Es feia constar que havent estat dissenyades per generar vapor a 5 atmosferes de pressió ho feien treballant a pressions molt superiors, i que a tal fi havien estat anul·lades les vàlvules de seguretat.³⁸

Expediente sobre infracción cometida por D. Santiago Murillo en el funcionamiento de las calderas de vapor de su fábrica sita en la calle de la Amalia nº 14 Excmo Sr. Examinadas las calderas de vapor de la fábrica de D. Santiago Nadal (antes de Saldes) sita en la calle de Amalia nº 14, en virtud de varias denuncias verbales encaminadas todas a revelar un abuso, (...) Al propio tiempo es de notar que las dos calderas llevan algunos años de trabajo, por cuya razón es de suponer que no ofrezcan todas las garantías de seguridad para el caso que, burlando la vigilancia de la Autoridad, sobrecargaran las válvulas o, por un egoísmo censurable, se aumentaran los riesgos de explosión...

Morell y Murillo van ser sancionats diverses vegades, però mai van complir les més elementals normes de seguretat i les autoritats tampoc van fer altra cosa que multar-los de manera molt benèvola.

Els horrors de l'explosió van commocionar la ciutat; l'enterrament dels primers setze companys morts va partir l'hospital del carrer del Carme seguit per una immensa multitud. Hi havia representants de trenta-tres entitats obreres catalanes. Van enfilem Rambla avall, van seguir per l'antiga muralla de Mar, plaça del Palau, fins a arribar al cementiri del Poble Nou en un dia de mandrosa pluja. Moltíssimes autoritats, molts i molts capellans

38 *AMC*. Exp. 4716. Març de 1871

que lamentaven la mala sort d'aquells desgraciats: *Dios los había llamado a su seno; ¡Cuán importante vivir con resignación! Unos seres, más capacitados, habían nacido para crear trabajo y repartirlo mientras otros debían agradecer el recibirlo, acatando las normas y condiciones de los primeros, amos y patronos. Porque era más difícil mandar y dar órdenes que obedecerlas...* i així tot un requitzell d'insults, moralines i bajanades doctrinals.

Finalment, al cementiri, Josep Pamias, el secretari de *Las Tres Clases de Vapor*, sindicat cada vegada més decantat per les aliances col·laboradores amb la patronal, des de dalt d'un carruatge *encareció la necesidad de constituir una sección de higiene ó inspección de las fábricas al objeto de evitar catástrofes como la que lloramos; extendióse en consideraciones sobre la conducta de los señores «Morell y Murillo» y terminó excitando á los obreros para celebrar una imponente manifestación para pedir justicia al gobierno.*³⁹

Els dies següents a l'enterrament van morir encara alguns dels ferits greus. D'altra banda i com ja s'ha dit, el senyor Morell no hi va poder acudir per trobar-se malalt a casa... El temps ajuda a l'oblit, s'entebeeix el dolor i lubrica els engranatges de *la justícia*.

Com no podia ser d'altra manera, la patronal va encapçalar diverses subscripcions pels afectats; els benestants socis del «Casino Mercantil» van destinar 800 duros per al socors de les víctimes, sense oblidar-se, però, de deixar-ne 200 per al monument a Cristòfol Colom.

Abans de tornar al treball de la tarda (dibuix de Lola Anglada)

39 *La Vanguardia*, Barcelona, 1 de juliol 1882

La subscripció promoguda per l'Institut del Foment del Treball Nacional va donar lloc a un episodi digne de recordar per la seva cínica i hipòcrita actuació; havent recollit una notable quantitat de diners, arribat el moment del repartiment, l'hi neguen a la companya del *fallecido Esteban Bosch, padres de dos hijos, hasta que aquella no presente las partidas de bautismo de éstos, hasta averiguar si son hijos legítimos, y en caso de no serlo se repartirá la cantidad, en proporción, entre los demás huérfanos.*⁴⁰

Poc després, i davant el ressò de l'escàndol provocat, l'Institut de Foment rectifica i concedeix l'ajuda a la companya d'Esteban, Ana Giménez.⁴¹

L'acte de la distribució dels diners recaptats als familiars de les víctimes va ser presidit pel bisbe de Barcelona, i al seu voltant hi figurava l'elit de la burgesia industrial i els ostentosos pròcers de la beneficència. Ahora creix la consciència de què és això que s'anomena *Capital*: i és que no pot donar els seus fruits sinó és a canvi d'una mà d'obra pagada a un preu inferior al valor de la feina que produeix; i davant el dubte, si cal ho farà, fins i tot de manera literal, amb la sang d'aquells que produeixen les seves mercaderies: *Los que proclaman la armonía entre el capital y el trabajo, ¿persistirán aún en su funesta teoría?* expressa a la premsa un grup d'obrers després de l'enèsima matança. Perquè el que ha passat aquí, ha tingut ressò i tindrà conseqüències en la lluita social; però, ¿i els milions de germans i germanes que en ple segle XIX moren en els territoris ocupats per les armes i sotmesos a la condició de colònies? Pas a pas, les notícies de la premsa burgesa són destil·lades i condensades a les consciències dels treballadors.

MURILLO TAMBÉ FUIG DE BARCELONA

Després de la catàstrofe, el soci Santiago Murillo pren la prudent i alhora covarda decisió de desaparèixer de Barcelona i dirigir-se a la llunyana població de Castellfollit de la Roca, un petit poble situat a prop d'Olot als contraforts dels Pirineus, la població de la qual no superava els 550 habitants. Allí hi arriba Murillo per reiniciar novament el seu negoci, ara ell sol. La geografia i demografia d'aquella comarca, abrupta i disseminada,

40 *Memoria que presenta la Comisión de Auxilios a las Víctimas de la catástrofe de la calle de Amalia. 28 de julio 1882.* Instituto de Fomento del Trabajo Nacional. Barcelona.

41 *Segunda Memoria.* 28 de agost 1882. Instituto de Fomento del Trab. Nal. Barcelona.

faria que les intencions i possibilitats de la gent per organitzar-se contra les noves modalitats de treball fossin molt menors que les que es donaven en els grans centres industrials; Murillo creu que el nou proletariat d'origen camperol no tindrà coratge per desafiar-lo en un lloc on no hi ha organitzacions i menys federacions obreres.

A Castellfollit coincideix amb un altre col·lega anomenat Camilo Roig; la trobada no és casual ja que aquest últim també havia tingut una fàbrica al Raval, al carrer de les Tàpies. Tots dos tenen en comú diverses coses no gens exemplars: a l'empresa que Camilo tenia a Barcelona també havia esclatat pocs anys abans la caldera de vapor amb el resultat de sortir greument ferit l'obrer que la manipulava; tant un com l'altre, en la seva avidesa i pressa per amuntegar diners, havien sostingut àrdues lluites amb els treballadors. I els dos havien decidit abandonar Barcelona a la recerca de nous horitzons que els facilitessin propòsits semblants. No obstant això, Camilo Roig té un tret personal que és el de no admetre homes a la seva empresa, només vol dones i nenes com a mà d'obra ja que això resulta molt més barat. Un antic obrer que havia treballat a la factoria de Barcelona així ho explicava al diari *El Obrero*:⁴²

(...) hubo que sostenerse una lucha titánica contra dicho señor [Roig], porque rechazaba tener hombres ocupados en su fábrica, no quería más que mujeres; mas no pudo salir con su pretensión y fue a establecerse en Manlleu, donde ha estado cinco años, concluyendo por arrancar la fábrica de esta última localidad y trasladarla a esta de Castellfollit, saturado de la misma pretensión de solo querer mujeres, más bien niñas menores, sin más respeto que a sus intereses, y sin que le preocupe poco ni mucho la higiene en el trabajo de las fábricas. Puedo decir lo que digo, porque, tanto yo como otros hemos ido en demanda de trabajo al instalar aquí la fábrica, y se nos ha negado rotundamente (...)

(...) Poco trabajo ha de costar entender que el plan de esos señores ha sido traer la fábrica aquí [Castellfollit] para ejercer a sus anchas una explotación desenfrenada, como ya lo hace el fabricante señor Murillo, aquel Murillo que tanto conocen los obreros de Cataluña, aquel compañero del señor Morell que tan grata memoria tenemos todos, ese señor que trajo la fábrica aquí, y con el pretexto de proteger a las gentes de esa comarca, no tiene escrúpulo que las pobres hiladoras en una máquina de 500 husos ganen 11 pesetas por semana, y sin

---

42 *El Obrero, Revista Social. Barcelona*, 13 de juny 1887, nº 337

miramientos a la salud del prójimo, el personal que emplea en los telares, no es otro que niñas tiernas, menores, seres, cuya edad es la más comprometida, por lo muy susceptible de acarrear enfermedades mortales.

DE L'OBLIT A L'OPORTUNISME

Passada la commoció de les primeres setmanes, arriba l'oblit fàcil d'uns i la interessada amnèsia d'altres. Encara trobem un altre grup, els oportunistes, que són fins i tot capaços de treure profit de les tragèdies alienes. El que més dol és que sigui una organització obrera la que caigui en aquestes baixeses:⁴³

Las Secciones de las clases de vapor de Barcelona, dieron un voto de censura a sus representantes después de arrojarles al rostro que estaban al servicio de los Sres. "Morell y Murillo", fundándose en que dichos representantes iban de casa en casa de las víctimas de la explosión de la fábrica de dichos señores, rogándoles que no pidiesen justicia.

Morell y Murillo cobraran de les diferents companyies asseguradores amb les quals tenien pòlisses concertades pels danys soferts a causa de l'explosió de la caldera. Enlloc, però, no hem trobat cap menció referint que algun cèntim de la societat hagués arribat a les víctimes.

D'altra banda, algú va avisar, en una nota a la premsa de la ciutat, que *en tales ocasiones se hacen á los perjudicados ofertas para que declaren en este ú otro sentido, no cumpliéndose luego las ofertas y dañando después á los que desean acudir á los tribunales, sus mismas declaraciones*. Era evident que s'estaven exercint diferents pressions perquè els damnificats retieessin les seves justes i necessàries aspiracions judicials i deixessin en pau «Morell y Murillo».

Com n'era de diferent la solidaritat de moltes persones que vivien en les situacions més precàries que es poden donar, com eren la dels reclosos de la presó Tarragona!⁴⁴

(...) Aquí le mandamos diez pesetas treinta céntimos. Una cosa insignificant, pero mirando cual es nuestra triste situación no dejará Vd. de comprender que si no hubiese un deseo vehemente, no habríamos intentado verificarlo. Nos abstenemos el decirle cómo se han recogido,

43 *Revista Social. Eco del proletariado*. Madrid, 17 d'agost 1882, nº 63

44 *La Revelación. Revista Espiritista*. Alicante, 30 de desembre 1882, nº 12

porque creemos que la causaría verdadera compasión. Penal de Tarragona, 11 Agosto 1882.

El diari de Barcelona *El Diluvio*, era d'orientació republicana i anticlerical. Des dels primers moments es va preocupar no només de les conseqüències dels tràgics fets sinó d'aprofundir en les seves causes allunyant-se del sensacionalisme d'altres mitjans i alertant del poder corruptor que tenien els causants de tant d'infortuni perquè no fos atribuït a l'atzar o a la imperícia dels maquinistes. Després d'haver donat sepultura a les primeres víctimes, deia:

“Morell y Murillo” ha comunicado las órdenes oportunas para que sean atendidos debidamente á su costa los heridos á consecuencia de la voladura de su fábrica, hasta su completa curación, habiéndose encargado también de los gastos del entierro de los muertos, aparte de los socorros que puedan necesitar las familias.

*El señor don Juan de Robles
con caridad sin igual,
hizo este santo hospital...
y también hizo los pobres!
¡Ojo, señor juez!*

Naturalment, la premsa reaccionària i conservadora intentava desviar l'opinió popular cap a terrenys fins i tot irritants. És el cas del monàrquic i catòlic *Diario de Barcelona*:⁴⁵

(...) que la causa de la explosión la ignora, pero que se supone que al poner el fagonista la máquina en movimiento, encontrarla á faltar agua en la caldera que se hallaría enrojecida, y al abrir la espita y al llegar el agua á la caldera se pondría en estado esferoidal haciendo explosión instantáneamente la caldera.»

Amb un to diferent als nombrosos relats apareguts a la premsa espanyola referents al que havia passat, s'expressava la que va ser la primera publicació destinada a la dona. Va aparèixer a Barcelona titulada *La Muger*. Expressió més propera al dolor de la dona i mare:⁴⁶

(...) En el momento de la explosión, una trabajadora llamada Carmen Canela, de 20 años, se hallaba sentada junto á su madre dando de mamar á una niña de 13 meses, y al desplomarse el edificio la Providencia quiso que quedara en hueco el pequeño recinto que ocupaba la abuela,

---

45 *Diario de Barcelona*, juny 1882

46 *La Muger. Periódico Ilustrado*. Año I. n° 9. Barcelona, 4 de juliol de 1882

la hija y la nieta, quedando así sepultadas debajo de aquella montaña de despojos, de donde fueron extraídas felizmente; la abuela fue herida en el momento de su salvación y se halla en el Hospital de Santa Cruz; la hija, aunque poseída de terror, la hemos visto sana y salva, y la niña, que un tipo de hermosura, se halla completamente buena y alegre.

GREIX LA CONSCIÈNCIA EN EL MOVIMENT OBRER

Tot i les doloroses adversitats i malgrat tants fracassos, n'hi ha prou amb la convicció d'uns quants perquè les seves idees niïn en les ments de molts altres. Les detencions, els accidents als tallers i fàbriques, les malalties que contrauen aquells cossos que en el camp formaven part de la natura i ara pàl·lidament pul·lulen pels insans carrerons del barri, obren seriosos interrogants, les respostes als quals encaixen amb l'ideari dels companys i companyes més solidaris i afins. El que més preocupa a aquells que han format una família és que els seus fills no hagin de viure una situació semblant; rebutgen l'escàs ensenyament que s'imparteix a Barcelona per ranci, clerical i classista:⁴⁷

(...) La clase de albañiles de esta localidad ha proyectado el planteamiento de una escuela laica. Esta corporación ha determinado, por lo que sus fuerzas alcancen, instruir a los obreros y a los hijos de estos, bajo un sistema completamente separado de la enseñanza supersticiosa que dan los diferentes cultos que a la enseñanza se dedican (...)

Afortunadament aquest cas no era una excepció; a Catalunya ja hi havia 18 escoles laiques les quals es convertirien en més de 130 a la primera dècada del segle següent amb el desplegament de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia. Les ànsies de cultura, aparionades amb les de millorar les condicions de vida, van propiciar la multiplicació de la premsa obrera; trobem una riquesa extraordinària per la diversitat de publicacions periòdiques que gairebé totes donen suport a les lluites de classe. D'aquests anys, i fins a finals de segle són un centenar els diaris coneguts.

I encara que sigui de passada, cal esmentar la gran quantitat d'ateneus, casinos, associacions culturals com ara cors, agrupacions de teatre, centres excursionistes, biblioteques, cooperatives, o escoles nocturnes que s'anaven

---

47 *El Obrero, Revista Social*. Barcelona, 25 de febrer 1881, nº 13

creant, la qual cosa fomentava la sociabilitat i el coneixement del potencial de riqueses de què els treballadors podrien disposar si tinguessin una mica més de temps lliure i millor retribució salarial. Però s'adonaven que això era impossible llevat que impulsessin una transformació o revolució social.

Veiem ara la celebració d'un acte que causarà una forta commoció en tots els estaments de la societat, un veritable acte de desafiament i cant a la llibertat:⁴⁸

El día 11 por la noche tuvo lugar un casamiento libre, habiendo asistido muchos compañeros al acto por revestir el carácter de protesta contra las formas establecidas.

No es tracta dons d'eufòria, perquè les condicions de vida del món treballador no permetien viure d'il·lusions realistes; tampoc ho permetien les perspectives a curt termini; però sens dubte ho feien amb el convenciment que la lluita d'homes i dones no seria en va. Aquesta convicció portava a alguns a trencar amb normes i costums de la societat la qual estava en bona part modelada pels rituals de la burgesia. Apareix a la premsa una altra notícia, relacionada amb el naixement d'un nen, que trenca tots els motlles:⁴⁹

El domingo 22, [abril] a las once de la mañana, se llevó públicamente y con música al Registro civil para ser inscrito en el mismo, a un niño hijo de un compañero, al que le pusieron los nombres de Bakunine, Colectivo y Social. Asistieron al acto un número considerable de compañeros y a su final hubo varios y significativos brindis.

Estigmatitzats per la burgesia que afirma que ells, els treballadors, no tenen cultura, aquests assumeixen i afirmen que tenen la seva pròpia, que no tenen ni volen imitar les formes d'aquella que els priva, en tot cas, de tenir coneixements universals; però tenen valors culturals molt superiors als que van al Liceu, als que quan s'acosta una pesta poden allunyar-se de la ciutat durant mesos... La seva solidaritat resisteix l'assetjament, l'explotació i l'intent de la seva submissió als amos. Es lluita ja obertament per la reducció de la jornada laboral a tots els rams.

Les famílies obreres tenen la seva vida social on comparteixen dies festius amb excursions a les fonts de la muntanya de Montjuïc; allà gaudeixen i comparteixen amb les famílies i els companys el menjar que porten en cistells. A la tarda, mentre els nens juguen, tenen les seves tertúlies i balls a l'aire lliure al so d'algun acordió, guitarra o carros de manubri.

---

48 *Revista Social. Eco del Proletariado*. Sans, 15 de gener 1885, nº 1

49 *Revista Social. Eco del Proletariado*. Madrid, 3 de maig 1883, nº 100

Un diumenge a la popular *Font del Gat*, a Montjuïc (dibuix de Lola Anglada)

També alguns, sobretot homes, estan agrupats en les associacions corals que Anselm Clavé havia creat al voltant dels anys cinquanta.

Saben que amb anterioritat al 1830 hi havia una llei que prohibia treballar més de 18 hores al dia «excepte en cas de necessitat». L'amo decidia sobre el «cas», i ara els burgesos feien ostentació de la seva generositat en no sobrepassar jornades de 12 o 13 hores.

D'aquí a no gaires anys, alguns obrers, desenganyats davant la lentitud dels èxits obtinguts, l'escepticisme de la lluita pels camins usats fins llavors i l'acomodació de molts dirigents obrers, optaran per les pistoles i les bombes. Josep Morell serà un objectiu.

DE LA FEBRE DE L'OR A UNA JUSTÍCIA QUE MAI NO VA ARRIBAR

Les esposes, marits, mares i fills dels morts i ferits en l'explosió de la fàbrica «Morell y Murillo», tenien la seva mirada posada en el resultat: el dictamen de la justícia.

Abans però, i com no podia ser altrament per la mesquinesa d'una persona que menysprea la vida dels altres com era la de Josep Morell Puget,

vindrien altres catàstrofes de la seva mà. Així és com el dia 1 d'octubre del mateix any de l'anterior sinistre es desencadenava una altra desgràcia:⁵⁰

A las tres de la tarde del domingo vimos desde el paseo de Gracia una gran nube de humo que oscurecía en gran manera la luz del sol, dando pruebas evidentes de que ardía alguno de los edificios vecinos. Procuramos informarnos de lo que ocurría y de nuestras averiguaciones resultó que la fábrica de hilados y tejidos que la señora hija de D. Martín Rodés tenía establecida en la Bordeta, era presa de un voraz incendio, que a las cinco de la tarde el edificio quedaba reducido a un montón de ruínas.

En aquella fábrica trabajan muchos de los obreros que habían quedado sin trabajo por la catástrofe ocurrida en la fábrica de los Sres. "Morell y Murillo". El siniestro de anteayer vuelve a dejar a aquellos operarios y a otros muchos en una afflictiva situación.

La notícia anterior ens mostra com gairebé sense haver transcorregut quatre mesos del desastre del carrer de la Reina Amàlia, Morell arrasa de nou amb el foc, la destrucció i la misèria consegüent. Morell cobrarà de les assegurances, però els treballadors restaran sense cobertura i sense feina, alguns per segona vegada. D'altra banda la fàbrica no és seva sinó de la seva germana i de la filla d'aquesta que té 15 anys, de manera que el director de la factoria té molt poc a perdre i molt a guanyar.

En el mateix lloc comença la construcció de la nova fàbrica; les naus estaran equipades amb màquines més modernes que produiran més amb menys personal, el qual seguirà cobrant el mateix que percebia abans de l'incendi. És el cicle que no cessarà en nom de la llibertat de la indústria i el comerç.

Aprofitant la problemàtica conjuntura que travessen diversos països europeus abocats al repartiment de les colònies d'Àfrica, Àsia i part del Pacífic, s'incrementa l'exportació de teixits, minerals, vins i suro. Es multipliquen a Barcelona les entitats de crèdit a la vegada que la borsa adquireix un paper rellevant en els negocis; els diners corren a dojo entre la burgesia i esquitxen també la classe mitjana benestant que enveja la burgesia. Els cafès i restaurants, pastisseries i xocolateries es multipliquen. Corren diners fàcils que inauguren noves botigues i en renoven altres d'antigues. El Gran Teatre del Liceu és el major aparador de la resplendent burgesia barcelonina.

L'extensió de la xarxa ferroviària espanyola es reprèn i s'inicia la producció i distribució d'electricitat. Arriba el telèfon. A Catalunya comença

---

50 *El Serpis*. Alcoi, 7 d'octubre 1882

l'aprofitament industrial de les conques dels rius Llobregat i Ter on s'erigeixen colònies tèxtils aprofitant la força motriu de l'aigua.

L'Eixample de Barcelona creix, es modernitza el port, i la burgesia, amb Rius i Taulet al capdavant, es llança a preparar l'Exposició Universal de 1888.

S'especula i s'aposta fins que comença la fallida d'algunes entitats de crèdit que no recuperen el que han prestat. Com un castell de cartes, en pocs anys s'enfonsen nombroses empreses, i qui més ha de pagar les conseqüències són les classes baixes de la societat per la caiguda de salaris i l'extensió de l'atur.

DE NOU EL CRIM I LA IMPUNITAT

Morell ha pres possessió de la fàbrica del Prat del Fil, situada entre Sants i la Bordeta, segons l'acord subscrit amb la seva germana, vídua recent de Martí Rodés que n'és l'hereva. Morell posa de nou al capdavant, com a encarregat i cap del personal, el seu altre cunyat Josep Clarella.

Tot just han passat dos mesos de la massacre d'Amàlia, encara hi ha obrers hospitalitzats i altres que han quedat amb diversos graus d'invalidesa. Però Morell i Clarella es proposen implantar la mateixa disciplina i els mateixos mètodes que van usar a l'antiga fàbrica del Raval i que van portar també la destrucció a la nova fàbrica de Sants-la Bordeta que ara començaran a explotar.

Els nous gestors han entrat a la factoria amb la pràctica d'expulsar totes aquelles dones que haguessin participat anteriorment en vagues i intents de resistència; igualment a les que pertanyen a alguna organització obrera combativa, que seran substituïdes amb personal de confiança recomanat pel sindicat de *Las Tres Clases de Vapor* —que en cercles més combatius és anomenat «les adormidores»— i que a més pretén fundar una nova associació obrero-patronal que tindrà el ridícul nom de *Libre Asociación Nacional*. Aquesta idea li surt molt cara al reaccionari sindicat ja que les importants seccions de filadors, preparadors i teixidors mecànics de Barcelona, les Corts i part de Sabadell, en total 4.000 dels seus membres, abandonen la Federació de *Las Tres Clases de Vapor*.⁵¹

---

51 *Revista Social. Eco del Proletariado*. Madrid, 24 d'agost 1882, n° 64

(...) Las mujeres, que están en gran mayoría en dichas Secciones, han secundado con gran entusiasmo esta insubordinación, verdadero movimiento revolucionario, porque estaban cansadas de obedecer, callar, sufrir y pagar, y desean el ejercicio de todos los derechos del hombre, porque cumplen con idénticos deberes (...)

Una setmana més tard esclata el primer desafiament a la fàbrica:⁵²

Sans.– Los operarios y operarias de la fábrica del Sr. Clarella (Vapor del Cotó), barrio de la Bordeta, se han declarado en paro, a consecuencia de haber pedido un pequeño aumento de jornal y no acceder el burgués.

Los puestos de los huelguistas han sido ocupados por individuos de las Secciones *adormideras* de Barcelona.

En un altre moment, la mateixa premsa narra els fets d'aquesta manera:

Sans.– Los trabajadores de las clases de vapor de la fábrica que posee en la Bordeta, el *señor* Morell (el de la explosión de las calderas) en vista de que dicho burgués despedía a las obreras para ocupar las plazas con otras, resolvieron presentarle una pequeña demanda. El explotador, como puede suponerse, no la aceptó y los obreros y obreras se declararon en huelga. (...)

* * *

Sense haver estat resolt encara el contenciós de la massacre del carrer d'Amàlia del juny de 1882, els mateixos empresaris són els autors d'altres criminals atemptats. El dia 7 de setembre de 1884, per exemple, a la nova fàbrica de Morell a Sants, es rebenta la caldera: mor el mestre serraller Jaume Castellví, de 28 anys, d'Esparreguera, casat i pare de dos fills petits; a més, resulten ferits dos joves i un nen que treballaven a la mateixa empresa.

A la revista *Industria é Invenciones, Revista tecnológico Industrial*, un enginyer va publicar les seves conclusions després d'haver dut a terme un estudi sobre les condicions tècniques en què treballava la caldera d'aquesta fàbrica. Conclou que *la caldera de blanqueo que ha hecho explosión la había adquirido Morell ya vieja y de desecho y recibía vapor de las anteriores de hervidores...*

Què és el que constitueix un ésser humà? Un cos? ¿Uns desitjos, unes capacitats? Alguna cosa més deu haver de ser; Morell desconeix la humanitat. Morell –i d'altres– acaricien i donen menjar a casa als seus gossos i fan que els seus fills aprenguin francès i piano; després extorsionen els seus

---

52 *Revista Social. Eco del Proletariado*. Madrid, 31 d'agost 1882, n° 65

Dibuix aparegut al n. 55 de *La Tramontana*. La làmina, junt amb altres escrits que feien referència a la catàstrofe, li va costar al seu director Josep Llunas i Pujals un procés condemnatòri.

obriers i els envien a la mort si cal. Detesten la violència al carrer, demanen al govern lleis més dures per als que no se sotmetin a les ordenances laborals. Donen sepultura als seus familiars i magnifiquen els funerals.

Lencarregat Clarella rep de nou serioses amenaces; acovardit, pren una altra vegada la decisió de fugir de Barcelona, ara més lluny i de manera definitiva. En el Cens de Girona de l'any 1885 el trobem amb la seva dona vivint a la ciutat, a la casa de la seva germana Mercè, la qual està casada amb un advocat, important cap carlista. A la casella corresponent del Cens, Josep Clarella i Julia Morell figuren com a transeünts.⁵³ Qui va anotar aquesta condició, es va aproximar a la realitat i l'hagués encertat de ple si hi hagués afegit l'epítet de pròfugs, ja que poc després es van traslladar a Sevilla on van obrir uns magatzems de teles;⁵⁴ més tard es van instal·lar a Madrid.

53 *Ayuntamiento Constitucional de Gerona. Padrón General de Vecinos. Año 1885. C/ Auriga*, 1

54 *Guía de Sevilla, su provincia*. 1885, p. 462.

Heus aquí un exemple d'aquells anys que la mateixa premsa ens ofereix:

Ante la sección 2ª tuvo lugar ayer el juicio oral del proceso instruido contra María Pujol Feliu, á la cual el ministerio público acusa de haber sustraído de la fábrica de Morell, del pueblo de Sans, en donde trabajaba, husadas de algodón, y pide que se imponga á aquella la pena de seis meses y un día de prisión correccional. El letrado defensor, señor Valls, pidió que en todo caso se impusiera á su patrocinada la pena de arresto mayor en el grado mínimo.⁵⁵

Aquesta dona, Maria Pujol, no coneix altra vida que la crua pobresa; mare de diversos fills, tremolosa, acompanyada per dos guàrdies civils, és conduïda a la sala on el tribunal va a sotmetre-la a judici. Per descomptat i digui el que aquest digui, ja ha perdut la feina de filadora, i li serà difícil trobar-ne una altra. Molts empresaris abans de contractar nou personal s'asseguren dels seus antecedents. Escolta el fiscal que li demana mig any de presó per haver sostret cotó que ha amagat sota les seves faldilles. El que s'ha quedat o robat és per treballar a casa i aconseguir una mica més de diners. Però la llei, feta pels amos, serà implacable. Apropiar-se de pa per subsistir és un crim, mentre que robar milions és virtut.

La història avui encara es repeteix perquè els fills dels Morell i dels Murillo s'han perpetuat i segueixen vius. Segueixen vius a la patronal, fins i tot en partits, sindicats i grups que es diuen renovadors; renoven l'aire, airegen urnes i sanegen comptes.

EL GRAN ESCÀNDOL

L'Ajuntament de Barcelona, en nom de la ciutat, s'havia personat en la causa contra «Morell y Murillo», un procés que es veia complicat, opac i lluny de poder obtenir una sentència favorable per a les víctimes per la connivència existent entre els poders de la ciutat.

Efectivament, el dia 9 de maig de 1885, quan anaven a complir-se els tres anys de la catàstrofe, la premsa de Barcelona va destapar el regal d'una vaixel·la de plata, valorada en 16.000 duros, que Josep Morell i Santiago Murillo havien fet a l'alcalde Rius i Taulet el dia del seu sant, el 2 d'abril de

---

⁵⁵ *La Vanguardia*. Barcelona, 1 de març 1890

1883. O sigui, que als deu mesos de la carnisseria perpetrada, els mateixos autors d'aquesta obsequien a qui presideix l'acusació contra d'ells.

Pocs mesos després arriba la sentència per part del Jutjat de primera instància. Aquesta diu que no es pot concloure que els senyors Morell i Murillo siguin els responsables de l'explosió, i queden lliures de tot càrrec i càrrega. Només un regidor, Manuel Henrich, denuncia l'advocat del consistori Maurici Serrahima per haver deixat passar el termini que tenia per recórrer la sentència interposant recurs de cassació. Pocs dubtes: Rius i Tauler va donar les ordres perquè l'Ajuntament no apel·lés la sentència dictada per l'Audiència.

A CADA PORC LI VE EL SEU SANT MARTÍ

No va ser exactament així com diu aquest refrany, però gairebé.

El dia 25 maig 1889 dos individus, discretament vestits amb les bruses de l'època, carregats amb uns paquets caminen Rambla avall fins arribar al carrer Ample; hi entren giren a l'esquerra ficant-se al passatge del Comerç; en arribar davant la finca números 1 i 3 s'aturen, i sense dir res un puja l'escala fins arribar al segon pis, mentre que l'altre es queda a la vorera de davant. Als dos minuts s'ajunten de nou i prossegueixen lleugers desfent el camí; just quan entren a la Rambla, una tremenda explosió sacseja el barri:⁵⁶

(...) el criminal atentado debía ser dirigido contra los conocidos fabricantes Morell y Murillo.

La puerta del cuarto de dichos señores quedó completamente destruida por el petardo, de gran tamaño, que hizo en las paredes laterales dos grandes boquetes, rompió la baranda, destruyó la bóveda y la escalera e hizo astillas los muebles del recibimiento.

Afortunadamente no hubo que lamentar desgracias personales.

Cuando explotó el cartucho, el sr. Morell se hallaba jugando tranquilamente á las cartas.

Dichos fabricantes ocupaban actualmente doble número de operarios que en tiempos normales.

Esta fábrica es de triste recordación, pues hace años que explotó en ella una caldera vieja de vapor, resultando multitud de muertos y heridos.

---

56 *El Liberal*. Madrid, 26 de Maig 1889

En realitat es tracta del domicili de Morell, considerat el principal responsable de tants infortunis aliens. Aquest cop no ha estat una acció encomanada a la dubtosa justícia que opera a mans de tèrbols administradors.

La nota de premsa anterior assenyalava l'inici del declivi de Morell; el seu soci Murillo ja ho havia fet de manera definitiva en morir quatre mesos abans. La bomba que va esclatar al domicili de Morell va fer infinitament menys estralls que les calderes d'Amàlia i el Prat del Fil. Ara, cap cos ha estat castigat; se l'avisava que camina esgarriat i que, en *legítima defensa*, no es toleraran més morts.

Gairebé al mateix temps en què passava l'explosió a la casa de Morell, el portaveu de *Las Tres Clases de Vapor* llançava un manifest en el qual denunciava els patrons Josep Morell, Joan Batlló i Fernando Alsina, com els que més es distingien en la barbàrie de l'explotació obrera en les seves respectives factories tèxtils de Sants⁵⁷

Compañeros: Nadie más bien que vosotros conoce la situación que estáis pasando con un trabajo largo, penoso y mal pagado: vivís cercanos a la Capital y algunos en la Capital misma, por lo que la vida se os hace difícil y hasta aborrecible por lo cara, y sin embargo vuestros patronos, desentendiéndose de vuestras necesidades apremiantes, persisten en su obra de manteneros en un estado miserable. (...)

En la *Fábrica Morell*, nombre de triste y dolorosa memoria, todo el personal que trabaja a jornal, trabaja un cupo de horas por semana que equivale a siete y medio jornales, y en cuanto al cobrar, solo cobran por lo que corresponde a seis. Así es que los obreros de esta fábrica, regalan, más bien dicho, les quita el Sr. Morell el valor de un jornal y medio todas las semanas (...)

Hi ha moltes maneres de morir i moltes altres, per descomptat, de matar. El moviment obrer no desitjava donar mort a ningú, el pacifisme era una de les doctrines de què feia bandera, però tampoc els seus membres desitjaven morir en mans d'amos com els Morell i Murillo, Güell, Batlló, Samà...

Morell, que s'ha girat d'esquena a la vida, atrapat en una espiral ascendent la rotació de la qual el projecta més i més cap a l'abjecció, el menyspreu i l'odi social, encara serà còmplice d'una altra mort, potser l'última.⁵⁸

57 *El Obrero. Defensor de los Trabajadores*. Barcelona, nº 450, 12 de Juliol de 1889

58 *El Obrero. Defensor de los Trabajadores*. Barcelona, nº 478, 24 de Gener de 1890

Cuéntase que en la fábrica que el Sr. Morell posee en el vecino término de Hospitalet, un día de esta semana, a un niño de corta edad, cogióle una máquina de hilar dejándole en estado gravísimo; tanto, que se nos añade falleció a las pocas horas (...)

Per on aquest home ha passat ha deixat dolor, desgràcia i mort, sense que mai hagi hagut de retre comptes a ningú. La justícia ho ha impedit; més encara, l'ha protegit. Igual que ho havia fet el seu cunyat Clarella quan va ser amenaçat de mort uns anys abans, l'amo inicia la retirada; és possible que així l'hi aconsellessin. Al cap i a la fi ja ha amassat la seva fortuna, menys de la que li hauria agradat i molt més de la que li era necessària. Per a això, poc després dels últims fets i fidel a la seva manera de resoldre els assumptes, Morell presenta suspensió de pagaments i deixa en pau i al carrer, de manera definitiva, els treballadors.

El dia 30 d'agost de 1890 es va reunir la junta directiva de la Cambra de Comerç sota la presidència de Manuel Girona Agrafel, el magnat català que va pagar la construcció de la façana *gòtica* de la catedral de Barcelona a canvi de tenir un panteó familiar al claustre. Entre els punts que estaven sobre la taula figurava l'expedient de suspensió de pagaments promogut pel fabricant Josep Morell, però vista la magnitud i l'embolic del cas es va acordar dirigir un atent ofici a l'Excm. Sr. President de l'Audiència de Barcelona reclamant la seva superior atenció sobre alguns particulars referits a aquell expediente.⁵⁹

No coneixem els motius i detalls de la següent demanda; el cas és que l'hereva de Rodés, propietària de les dues fàbriques convertides en ruïnes, acudeix als tribunals amb el propòsit de recuperar el que pugui de la mal-mesa herència paterna. El jutge dicta les providències oportunes i necessàries en un judici declaratiu de major quantia promogut per la senyora Àngela Rodés i el senyor Rafael Calvo, consorts, contra el senyor Josep Morell Puget i el senyor Josep Clarella Alibés. *Y siendo don José Clarella y Alibés de ignorado paradero, en cumplimiento de lo mandado, expido la presente para su inserción en el «Diario de Avisos» y «Boletín Oficial»*⁶⁰

Àngela Rodés i el seu marit, el militar Rafael Calvo –a qui anys més tard Franco premiaria amb el grau de coronel d'artilleria per la seva fidelitat a l'exèrcit revoltat–, s'adonen que el seu oncle Morell s'ha quedat amb els beneficis que durant anys ha obtingut de la fàbrica que ella li va confiar; ha resultat ser no sols

⁵⁹ *La Vanguardia*, Barcelona, 31 d'Agost 1890

⁶⁰ *Boletín Oficial*. Barcelona, 14 de Març 1891

l'extorsionador dels seus obrers, sinó una sangonera per als seus propis familiars als quals ha estafat. Aquests, però, també han fet el mateix amb ell.

* * *

La consideració de l'estament obrer com a mercaderia productora d'altres mercaderies i com a reproductora d'ella mateixa, així com la contemplació de la classe dirigent com a elit que té encomanat el desenvolupament, la multiplicació, acumulació i concentració de la riquesa, ha portat –no podia ser d'una altra manera– a l'enfrontament d'aquestes classes socials.

Perquè les coses van anar a més. L'entossudiment, la política de ceguesa dels diferents governs davant de qualsevol petició socialitzant o socialitzadora del moviment obrer, tant a les ciutats com al camp, van tensar les postures; des dels primers «1 de Maig», tenyits de sang i repressió en la lluita per la jornada de vuit hores; les bombes del Liceu barceloní el 1893; altres bombes contra el Capità General de Catalunya, Martínez Campos, el mateix any; les de Corpus de Barcelona el 1896; l'assassinat del president del govern Cánovas del Castillo el 1897 comès per Angiolillo *en venganza por los hermanos ejecutados en Montjuïc*, constitueixen un dramàtic rosari de successos.

La clau és comprendre que qualsevol concessió suposava arrencar-la dels béns o privilegis dels personatges que integraven les classes dominants: terratinents, industrials, església, aristocràcia, noblesa, nous banquers, tots els quals eren, majoritàriament, els qui constituïen el poder. Sabien que qualsevol concessió portaria noves demandes. I el Raval, el primer gran barri industrial de Barcelona, va ser l'espai en què es va desenvolupar l'assaig i la realització d'aquells enfrontaments.

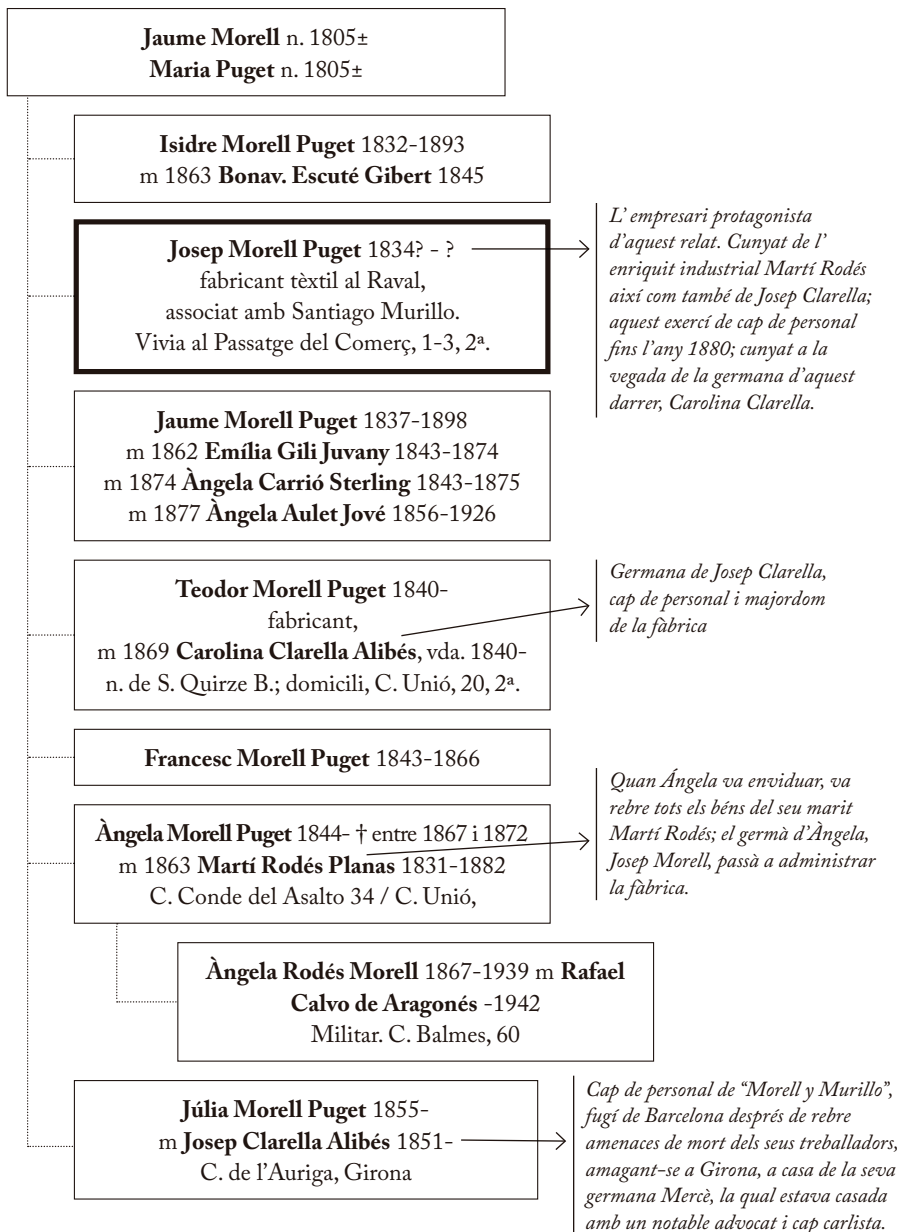
Els següents versos expressen molt bé, de manera senzilla, allò que amb el cor i la ment desitjaven els obrers de Barcelona en aquella època:⁶¹

*Jo sóc dels que pretenen que és sa el socialisme;
jo sóc dels que pregonen tal revolució.
Jo sóc dels que desitgen que acabi el despotisme;
i de l'home per l'home la inicua explotació.*

---

61 Soler, Baldomer: fragment de *L'aspiració d'un obrer*, 1888

LA FAMÍLIA DELS MORELL

La família: una germana de Josep Morell i tres cunyats seus estaven implicats en els negocis del primer. Tots tractaren de treure'n profit, fins que arribaren a pledejar entre ells.

el
LOKAL

El Raval, Barcelona
maig 2019